

Ponedjeljak, 6. decembar 2004.

Svedok Slavenko Terzić

Otvorena sednica

Optuženi je pristupio Sudu

Početak u 9.06 h

Molim, ustanite. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju zaseda. Izvolite, sedite.

SUDIJA ROBINSON: Pre nego što gospodin Milošević pozove sledećeg svedoka, želeo bih da kažem da ćemo danas pre podne, uz pomoć prevodioca raditi do 10.40, u prvom delu zasedanja, zatim će biti 20 minuta pauze, pa ponovo zasedamo od 11.00 i završavamo sa radom u 12.00. Gospodinu Miloševiću, vaš sledeći svedok Slavenko Terzić. Razmatrali smo podnesak kojim se zahtevalo da se odbije davanje iskaza ovog svedoka i mi smo taj zahtev odbili, ali to ne znači da su vam ruke potpuno slobodne. On je istoričar. Međutim, imajte na umu da smo već čuli iskaze o istoriji i o činjenicama, koje su uopšteno povezano sa ovom stvari. Prema tome, Pretresno veće bi htelo da se njegov iskaz ograniči na zbivanja u skorošnjoj prošlosti, na primer, o učesnicima i događajima koji su doveli do sukoba na Kosovu, ustavnoj praksi u Autonomnoj Pokrajini Kosovo, stvaranju sukoba i značaju proslave iz 1989. godine na Kosovu Polju (Fushe Kosove). Možete da pozovete sledećeg svedoka, gospođine Miloševiću.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Samo, pre nego što ga pozovem, gospođine Robinson, molim vas da imate u vidu da je to prvi svedok istoričar, stručnjak koji svedoči o Kosovu i Metohiji u XX veku.

SUDIJA ROBINSON: Imaću to na umu, gospođine Miloševiću.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Hvala.

SUDIJA ROBINSON: Molim da svedok da svečanu izjavu.

SVEDOK: Svečano izjavljujem da ću govoriti istinu, celu istinu i ništa osim istine.

SUDIJA ROBINSON: Izvolite, sedite.

TUŽILAC NAJS: Časni Sude, pre nego što optuženi počne sa glavnim ispitivanjem hteo sam da vam pokažem dva registra sa dokaznim predmetima koji su nam dostavljeni u vezi sa ovim svedokom. Mislim da je to bilo u četvrtak, prošle nedelje. Ogromna većina toga još nije prevedena. Posledica toga je da nam je bilon emoguće da proučimo sav materijal preko vikenda, ali na to ću se još kasnije vratiti.

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Najs, ako budete imali poteškoća koje proizilaze iz toga, time ćemo se pozabaviti. Izvolite, gospodine Miloševiću.

GLAVNO ISPITIVANJE: OPTUŽENI MILOŠEVIĆ

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Gospodine Terziću, molim vas da kažete svoje puno ime i prezime.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ja sam Slavenko Terzić.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Recite nekoliko reči iz vaše biografije, ali sasvim kratko. Vaša biografija je, inače, dostavljena uz vaš ekspertski rad. Samo kratko.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ja sam istoričar. Radim u Istorijskom institutu srpske akademije nauka i umetnosti. Bavim se istorijom Srbije i srpskog naroda u XIX i XX veku. Bavim se istorijom Balkana u XIX i XX veku. Učestvovao sam na većem broju međunarodnih

naučnih konferencija. Istakao bih naročito da sam bio organizator jednog velikog naučnog dijaloga istoričara istoka i zapada na temu "Susret civilizacija na Balkanu". To je bilo osam velikih međunarodnih konferencija u Beogradu. Ja sam bio predsednik naučnog odbora koji je organizovao te konferencije.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Hvala vam.

SUDIJA ROBINSON: Kada je bila ta konferencija?

SVEDOK TERZIĆ: Konferencije su bile, koliko se ja sada sećam, od 1995.-1996. godine, do 2000. godine. UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) je podržao taj projekat.

SUDIJA ROBINSON: Izvolite, gospodinu Miloševiću

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Iz vaše biografije se vidi da ste 30 godina u Istorijskom institutu Srpske akademije nauka, da ste više godina direktor Instituta Srpske akademije nauka, je li to tačno?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Da, ja se skoro 30 godina bavim istorijom Balkana. Bio sam direktor Instituta nekih petnaestak godina, od 1987. godine do 2002. godine.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Vi ste uz svoj ekspertski rad dali i bibliografiju izabranih radova na, koliko vidim ovde, 18 stranica. Ja ne bih ništa specifično ovde pominjao. Je li to uglavnom ono što ste smatrali da je najbitnije da se stavi u vašu bibliografiju?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Pa, to su uglavnom radovi koji su važni sa naučne tačke za ovo svedočenje. Ja sam naročito birao one radove koji se tiču istorije Balkana i naročito istorije stare Srbije, odnosno Kosova i Metohije.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, već ste rekli da se bavite istorijom Balkana i pored ostalog istorijom stare Srbije i Kosova i

Metohije. Bili ste saradnik i na pripremi one monumentalne knjige "Zadužbine Kosova", koja je objavljena 1987. godine, je li tako?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Da, to je zaista jedno kapitalno delo srpske nauke. Ima skoro 1000 strana. To je pripremio jedan veliki tim srpskih naučnika, na čelu sa akademikom Radovanom Samardžićem. Knjiga je vrlo dokumentovana. Ja sam bio jedan od brojnih saradnika te knjige.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Vi ste i sami boravili na prostoru Kosova i Metohije kao istraživač, od 1995. godine do 1997. godine, u jednom nizu boravaka tamo, je li tako? Kakva su vaša istraživačka iskustva?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Da, ja sam odlazio više puta na Kosovo i Metohiju, ne samo zato što je to najlepší deo Srbije, nego, pre svega, iz naučnih razloga. Dva su naučna razloga zbog čega sam ja tamo bio. Prvi da smo Istorijski institut i Prizrenski okrug, zajedno sa gospođom Furjanović na čelu okruga, započeli 1996. godine jednu naučnu manifestaciju, "Prizrenski simpozijum" u Prizrenu (Prizren). I, drugo, to su istorijsko-geografska istraživanja, koja je sprovodio Istorijski institut zajedno sa kolegama iz drugih instituta, na čelu ekipe, koju sam ja predvodio. Mi smo obilazili Metohiju, prizrenski kraj. Tragali smo za ostacima starih crkava, starih gradova, starih puteva, starih grobalja, natpisa i sve ono što svedoči o istorijskom životu Srba na tom prostoru. Ja bih želeo sada, kao dokaz ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Recite mi sada, pre svega, u tom istraživanju jedan od rezultata je bio i jedna prilično detaljna karta, koja je izrađena o srpskim belezima na Kosovu i Metohiji, je li tako?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Da, ja ovde imam kartu koju želim da ponudim kao dokaz. To je karta koja svedoči o tome kakva je to zemlja Kosovo i Metohija.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Gospodine Robinson, ja sam očekivao da ovde imamo jedan panel, na koji bi svedok mogao da stavi ovu

kartu. Molim da se to u pauzi uradi, a, u međuvremenu, pošto je to među dokaznim predmetima, to vam je tabulator 1. U dokaznim predmetima postoji ta karta, ona je urađena i na...

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Miloševiću, jeste li zatražili stalak? Mislim da je jedan ovde u blizini.

TUŽILAC NAJS: Najčešće se jedan stalak nalazi iza vrata.

SUDIJA ROBINSON: Molim poslužitelja da pogleda može li se stalak uneti unutra.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da ne bismo gubili vreme taj dokazni predmet, to je karta, dakle, o srpskim belezima na Kosovu i Metohiji. Stavljena je i na CD. Možete da vidite i na svojim monitorima. Dato je tehničarima, koliko znam, da mogu da puste tu kartu.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Imam jednu kopiju, koja može na grafoskop da se stavi, koja možda nije dobra, ali može da se stavi.

SUDIJA ROBINSON: Stavite to, molim vas, na grafoskop. Evo, imamo i stalak.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Molim vas, ukratko objasnite, ja vam skrećem pažnju da vi imate fotokopiju, koja je urađena crno-belo, tako da je gotovo neupotrebljiva, jer su na celoj teritoriji Kosova i Metohije ove tačke, koje se vide i koje prekrivaju čitavu teritoriju, napravljene crvenom bojom, da bi bio kontrast sa pozadinom. Na fotokopiji se to ne može videti i ona je prilično nečitka. Objasnite, gospodine Terziću, molim vas, tu kartu. Što kraće.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ovde je teritorija Kosova i Metohije. Ona je bila etnički najhomogenija oblast srpske države u XII, XIII, XIV, XV i XVI veku. U Peći (Peje) je bilo sedište srpske arhiepiskopije od 1284. godine. U Prizrenu je bilo sedište srpskog carstva od 1346. godine. Ukupno, na teritoriji Kosova i Metohije, ono što smo mi istraživali, ovu kartu je uradio kolega Gojić, na osnovu naših

podataka i podataka drugih istraživača, ukupno na teritoriji Kosova i Metohije do sada smo evidentirali 1350 crkvenih spomenika srpske kulture. Ja imam ovde zapravo tačne podatke. Odbrana tih 1350, 1181 su ostaci, tj. crkve i ostaci crkava, crkvišta. 113 manastira i manastirišta, znači ostataka manastira. 48 isposnica, to znači pećinskih crkava za monahe. Osam spomen-kosturnica. 96 starih tvrđava, gradina i starih trgova. 76 ostataka starih gradova od XI do XV veka. 14 ruševina dvoraca srpske vlastele i ukupno 534 stara srpska groblja. To je duhovna baština srpskog naroda na prostoru Kosova i Metohije, koja predstavlja, u suštini, temelj nacionalnog identiteta Srba.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Hvala gospodine Terziću. Istorija ovog prostora je vrlo složena. Recite, ukratko, koji su istorijski činioци presudno uticali na sudbinu ovog regiona u novije vreme.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Za jednog istoričara novije vreme može biti vreme od XV veka. Ja smatram da su tri istorijska događaja presudno uticala na sudbinu ovoga prostora. Prvi događaj to su osmanska osvajanja u XV veku. Osmanska osvajanja u XV veku su, zapravo, dovela do sukoba dveju civilizacija, dva sistema vrednosti, do sukoba islamskog sveta i hrišćanskog sveta, na ovome prostoru. Posledice toga sukoba su vidljive i danas, u ovome o čemu mi razgovaramo. Mislim da je u pravu bio Henri Kisindžer (Henry Kissinger), bivši američki sekretar za spoljne poslove kada je na svom istupanju u Pragu (Prague), 12. oktobra 1998. godine, dokaz 3 na mom spisku dokaza, istakao da je u osnovi krize na Kosovu i Metohiji viševekovna interakcija između hrišćanstva i islama na Kosovu i Metohiji. Osmanska osvajanja su za više vekova odvojila ovaj deo Evrope od ostalog dela evropskog sveta. Drugi presudan razlog ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Samo da vas zaustavim na ovome, jel' imate vi taj Kisindžerov članak.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Da, ja sam dostavio. Dokaz 3.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, molim vas da se uvede.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Dokaz 3, Kisindžerovo istupanje na forumu u Pragu, 12. oktobra 1998. godine.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dakle, to je na spisku koji vi imate, "Henri Kisindžer o istorijsko-civilizacijskim uzrocima sukoba na Kosovu i Metohiji 12. oktobra 1998. godine", sa konferencije u Pragu?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Da.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: To je na engleskom. Kao uostalom i ova karta, ova karta je i na srpskom i na engleskom. Sve su oznake i na srpskom i na engleskom i ona je u originalu štampana i na srpskom i na engleskom, kao što vidite. Na oba jezika je i naslov i tekst, koji uz nju ide.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Dodao bih samo da sam ja autor na ovoj karti teksta, "Kosovo i Metohija u srpskoj istoriji".

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Hvala, gospodine Terziću. Nastavite, molim vas.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Drugi razlog, pored osmanskih osvajanja, koji je bitno uticao na sudbinu ovog prostora, bila je politika velikih sila u poslednjih 200 godina, u prvom redu politika Austro-Ugarske (Austro-Hungary), fašističke Italije (Italy), Nemačke (Germany) i drugih sila, pre svega. Velike sile su nastojale da Balkan stave pod svoju kontrolu, da stvore sistem država satelita, da podgrevaju međusobne surevnjivosti između balkanskih naroda, što je dovodilo do čestih konflikata. I treći faktor koji bih naznačio, to je politika komunističke Internacionale i Komunističke partije Jugoslavije, na čelu sa Josipom Brzom Titom, koja je u dobroj meri uticala na podgrevanje istorijskog nasleđa, nacionalnih suprotnosti i umesto politike jugoslovenske političke, kulturne i privredne integracije, podsticala nasleđene istorijske rivalitete. To su, u suštini, tri činioca koja su presudno uticala na sudbinu jugoslovenskog pros-

tora.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Gospodine Terziću, ovde se često govorilo o tome kako je Kosovo, kako se ovde kaže, postalo sastavni deo Srbije, pa i o tome da je ova oblast deo albanskih zemalja. Recite mi, najkraće, kako evropska nauka, uključujući i kartografiju, vidi Kosovo i Metohiju poslednjih vekova. Skrećem vam pažnju sa ove liste, to je dokaz broj 4, koji sadrži karte.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Slušajući izlaganja nekih mojih kolega ovde na ovom Tribunalu, a i u javnost, ja sam bio zapanjen činjenicom da se govori o povratku Kosova u Srbiju ili okupaciji Kosova, ili o Kosovu, kao delu albanskih zemalja. Ja neću ovde ponuditi srpske izvore o tome. Ja želim da ponudim kako evropski izvori, nepristrasni evropski istraživači prikazuju prilike na Kosovu i Metohiji. Ponudiću šest karata. Ni jedna nije srpska, naprotiv. Može se reći da većina njih potiče iz kruga naših istorijskih rivala, kao što je, recimo, Austro-Ugarska. Prva karta koju bih želeo da stavim na grafoskop, ona je stara ali ja bih želeo da Pretresnom veću pokažem predstave evropskog sveta o Srbiji, krajem XVII veka. Ne znam da li se to vidi ovde. Ja baš nisam vešt sa time.

SUDIJA ROBINSON: Gde se to nalazi među vašim dokaznim predmetima. Je li to broj 4?

SVEDOK TERZIĆ: Dokaz 4, 4.1, –akomo Kanteli da Vinjola (Giacomo Cantelli da Vignola). Žao mi je što imate kopije u crno belim bojama.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: To je –akomo Kanteli da Vinjola "*Il regno della Servia detta altrimenti Rascia*", Roma, 1689. godine.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Evo, ja ću kratko reći. Znači, karta se zove "*Il regno della Servia detta altrimenti Rascia*", "Kraljevina Srbija, zvana Raška". Autor je –akomo Kanteli da Vinjola, 1689. godina, Rim (Rome). Ona pokazuje Srbiju, kao što i sam naslov kaže. Južna granica Srbije, na ovoj karti nalazi se, kao što vidite na na reci

Drimu, u današnjoj severnoj Albaniji. Ispod toga, kao što vidite, piše *"Parte dell Albania"*, znači "južno od Drima (Drin)", po tadašnjim predstavama, krajem XVII veka, nalazi se Albanija. Drugi dokaz, takođe, pod 4, 4b, to je naslov jedne karte austrougarskog obavешtajnog majora, Petera Kukulja (Peter Kukulj) iz generalštaba u Beču (Vienna) 1879. godine, "Stara Srbija", "Alt Serbien" (alt zerbien), Kneževina Srbija i turska Srbija, u zagradi "stara Srbija", "Alt Serben", takođe, "Stara Srbija". Karta jednog nemačkog istraživača, Hajnriha Renera (Heinrich Renner), objavljena u knjizi "Kroz Bosnu i Hercegovinu, uzduž i popreko" (Durh Bosnien und die Herzegovina, kreuz und quer), u Berlinu (Berlin) 1896. godine. Na preglednoj karti Bosne i Hercegovine ...

SUDIJA KVON: Gospodine Terziću, možete li kartu postaviti vertikalno? Poslužitelj može da vam pomogne. Da, tako, hvala.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Znači, naslov knjige ja na nemačkom *"Durh Bosnien und die Herzegovina, kreuz und quer"*, odnosno, na srpskom "Kroz Bosnu i Hercegovinu uzduž i popreko", Berlin 1896. godine, autor jer Hajnrih Renner. Na preglednoj karti Bosne i Hercegovine, mislim da se lepo vidi... Nešto se desilo. Na delu karte koji se tiče stare Srbije piše na nemačkom *"Rascien"*, znači negde od Prijepolja do Prizrena i blizu Skoplja, *Rascien*, odnosno Raška. Nemci su često ovaj prostor zvali *"Alt Serbien"*, odnosno "Stara Srbija", a ponekad i Raška, "Stara Raška", po imenu stare srednjevekovne srpske države Raške, *"Rascien"*. Jedan od vodećih austrougarskih balkanologa i albanologa, jedan od pionira austrougarske albanologije, Teodor Ippen (Theodor Ippen), učesnik mirovne konferencije u Londonu (London), 1912. godine, objavio je *"Novibazar und Kosovo (Das Alte Rascien)"*, znači "Novi pazar i Kosovo, Stara Raška", u Beču, 1892. godine. Naziv cele karte je *"Rascien"* odnosno stara Raška, a Raška obuhvata od bosanske granice, kao što vidite, do Skoplja, usput. Ceo ovaj prostor označan je kao Raška. Imamo kartu iz engleskih izvora, *"Servia by the Servians"*, pripremio Alfred Sted (Alfred Stead), London 1909. godine. Etnografska mapa Srbije

prikazuje etnografske prilike, ali na delu stare Srbije izrazito je naznačeno "Old Serbia", "Old Serbia" i to se može lepo videti, "stara Srbija". I poslednja karta iz ove grupe koju bih želeo da pokažem, a ima ih još mnogo je karta jednog poznatog austrougarskog, ja sam namerno birao austrougarske istraživače i nemačke i britanske, a ne, recimo, srpske i neke druge, poznati austrougarski doktor Karl Pojker (Karl Peucker), četvrto izdanje, Beč 1912. godine. "Karte Macedonien und Serbien und Albanien" (Karta Makedonije, Srbije i Albanije). Ceo prostor Kosova i Makedonije, označan je. Možda se može na crno beloj karti bolje videti, "Alt Serbien". Tu su, znači i Prizren i Uroševac (Ferizaj), Peć (Peje) i –akovica (Gjakove), ceo prostor se označava kao stara Srbija. Drugim rečima, cela evropska nauka XIX i početka XX veka prostor Kosova i Metohije označava kao deo Srbije, ili deo stare Srbije. Dakle, Kosovo i Metohija nikad ne postoje kao kakav zaseban istorijski, ili etnički i geografski identitet.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Gospodine Terziću, upotrebljavate izraz i na kartama se upotrebljava izraz "Raška i stara Srbija". Molim vas samo objasnite da li tu postoji neka razlika za one koji to ne znaju.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Raška je ime prve srpske države koja je nastala u XII i XIII veku, i to je embrion srpske države. U zapadnim izvorima, često i kasnije ime Raška se koristi da označi celu Srbiju. Inače Raška ima svoje uže i regionalno značenje i u XIX i XX veku i danas često se koristi za prostor od Pljevalja do Novog Pazara, ali austrougarski istraživači, pre svega, koriste ovo ime često da označe staru Srbiju. Dakle, stara Srbija ili stara Raška ili nekad samo Raška.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dakle to je identično. Gospodine Terziću, pitanje etničkih prilika ovog regiona izazivalo je velike rasprave. Kako evropski istraživači vide etničke prilike na Kosovu i Metohiji tokom poslednjih 150 godina? Mi ovde imamo pod brojem 5, među dokazni predmetima i etničke karte. Molim vas da samo što kraće prođete preko toga.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Pa to je pitanje koje je, ja sam pratio ovaj proces, koje je neprekidno izazivalo različita i kontraverzna tumačenja. Ja želim da ponudim opet stavove samo evropskih istraživača, zapadnih istraživača o tome i to vrlo kratko. Pomenu sam već, 1871. godine u Beču, austrougarski generalštabni major Peter Kukulj, "Kneževina Srbija ili turska Srbija" u toj knjizi daje i prikaz etničkih prilika. Na strani 149, major Kukulj u Prizrenskom utesaritu, to jest u Prizrenskom vilajetu, kaže da živi 300, on daje strukturu po nacionalnosti i po veri. Po nacionalnosti 318.000 Srba, 161.000 Albanaca, 2000 Osmanlija, 10.000 Vlaha i 9.000 Cigana. Po verskoj strukturi, 250.000 pravoslavni, on kaže "Gruhen", to jest Grka, Grka orijentalnoga rituala i 239.000 Muslimana u koje, kao što vidite ubraja Cigane, Čerkeze, Osmanlije, a ostatak su Srbi i Albanci i 11.000 katolika. Iz toga se vidi da je 1871. godine, na teritoriji današnjeg Kosova i Metohije preovladavalo srpsko stanovništvo, pravoslavne i muslimanske vere. Imamo jednu drugu kartu iz austrougarskih izvora, iz knjige, detaljan opis, ja prevodim na srpski, detaljan opis Pljevaljskog sandžaka i Kosovskog vilajeta, u Beču, 1899. godine. Karta koju prikazujem je karta Kosovskog vilajeta. Karta je urađena, karta je vojno obaveštajne prirode i urađena je, kao što stoji pečat, za austrougarski Generalštab. To je ova karta. Ona prikazuje etničke prilike na Kosovu, naravno, u celom Kosovskom vilajetu, ali ja se ovde ograničavam na Kosovo i Metohiju. U legendi karte, ne znam da li se može videti na crno beloj kopiji, u legendi karte, pod "Serben", Srbi, označeni su pravoslavni, Srbi pravoslavni, Srbi, bosanski katolici, Srbi bosanski kriptokatolici i Srbi Muslimani. Zatim idu makedonski Sloveni, Albanci i drugi. Prema mojim proračunima na Kosovu i Metohiji 1899. godine, znači pre otprilike 105 godina, odnos Srba pravoslavni i muslimana i Albanaca muslimana i nešto malo katolika, iznosio je 43 prema 47 posto, 43 posto Srba, 47 posto Albanaca. Imamo dve karte iz britanskih izvora. Jedna karta je ser Artura Evansa (Sir Arthur Evans), "Sloveni na Jadranu i na putu do Konstantinopolja" (The Slavs in the Adriatic Sea and on the Route to Constantinople)". Karta koja prati ovu studiju je karta ser Artura Evansa. Ser Artur Evans je poznato ime u evropskoj i britanskoj

nauci, karta nosu naziv "Dijagramska mapa slovenskih teritorija na istoku Jadrana (Diagrammatic Map of Slav Territories East of the Adriatic)", ser Artura Evansa. Ja ću se ograničiti na jugu, mislim da se tu sad nešto ne vidi dobro. Na jugu karte ser Artura Evansa označena je etnička granica između Slovena, odnosno Srba i Albanca. Ona ide, otprilike, današnjom srpsko-albanskom granicom. Vidite, južno od reke Drima označena je Albanija. Inače, karta je iz 1916. godine, iz vremena Prvog svetskog rata. Dakle, ovom žutom bojom označena je karta. Ide iza Dečana (Decan), iza –akovice, i Prizren i –akovica i Dečani ostaju u, da kažem, srpskoj sferi pripadnosti prema ser Arturu Evansu. Druga karta, to je karta poznatog britanskog stručnjaka za jugoistočnu Evropu, ja bih rekao vodećeg britanskog stručnjaka za jugoistočnu Evropu u prvoj polovini XX veka, profesora Londonskog univerziteta (London University) Sitona-Votsona (Robert William Seton-Watson), objavljena u Londonu (London) 1917. godine. Karta pokazuje raspored etničkih rasa, ili prilika na Balkanskom poluostrvu i skrenuo bih pažnju na prilike u delu koje se tiču Kosova i Metohije. Vidite Albanija i vidi se ... Plava boja su Srbi, ova žuta boja su Albanci. Dakle, vidi se prostor Kosova i Metohije sa srpskom bojom plavom i sa žutom bojom prošaranom sa albanskim, da kažem, enklavama toga vremena, karta iz 1917. godine. Votson je bio glavni savetnik britanske Vlade, pre svega u Prvom svetskom ratu, a i između dva svetska rata, za pitanja jugoistočne Evrope.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Hvala, gospodine Terziću...

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: I još jednu kartu, ako dozvolite. Karta je iz nemačkog Generalštaba ...

SUDIJA KVON: Gospodinu Miloševiću, možete li ponovo da mi date broj tabulatora?

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Ove karte su tabulator 5, to su karte evropskih istraživača o etničkim prilikama i sve su one u tabulatoru 5.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: 5.4.

SUDIJA KVON: Tu ima nekoliko karta pod tačkom 5. Molim vas da mi kažete tačno. Pretpostavljam da je to 5d.

SVEDOK TERZIĆ: Evo, ja bih odmah rekao. Petar Kukulj znači, pod 1, dokaz 5, Petar Kukulj je 5a ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ali da bi štedeli vreme, sve je napisano. Gospodine Terzić je prešao preko ovih karata, znači pod brojem 5 su etničke karte pod "a", "b", "c", "d" i "e". Ova karta Sitona-Votsona je pod "d".

SUDIJA ROBINSON: Gospodinu Miloševiću, potpuno podržavam pitanje sudije Kvona (Kwon). Kada vi vodite ispitivanje, onda morate da kažete Pretresnom veću, ovo je 5a, 5b, 5c, 5d, kako bismo, kada budemo razmatrali dokazne predmete, sve imali složeno po redosledu, a i da ne bismo trošili vreme.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro. Siton-Votson je, dakle, pod d, ovaj nemački pod a, dakle, prešli smo sve do e.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Imamo 5e. To je, zapravo, Hitlerova (Adolf Hitler) karta, odnosno nemačka karta, "Narodi podunavlja i Balkanskog pouostrva" (Peoples of Danube Region and the Balkan Peninsula), samo za službenu upotrebu, urađena 16. marta 1940, znači, uoči agresije na Jugoslaviju. Prikazuje, naravno, prilike na jugoslovenskom prostoru i prikazuje prilike na Kosovu i Metohiji.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro ...

TUŽILAC NAJS: Karta 5c, ako je Pretresno veće primetilo, je na našem primerku prerezana. Jednostavno nema onog dela koji je spominjo svedok. To je karta ser Artura Evansa, tako da mislim da bi 5c trebalo prekopirati da bi se video južni deo i to ako nam gospodin ostavi kartu u originalu, kako bi se kopija izradila, inače ne možemo da

vidimo što ovaj dokazni predmet treba da pokaže.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Molim vas, gospodine Terziću, vratite na grafoskop kartu 5c da samo vidimo taj prerezani južni deo, koji se nije vide na fotokopiji.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ne, ja ću vrlo rado ostaviti ovu kartu ovde. Vrlo rado ću je ostaviti, a ponoviću još jednom. Znači, "Slovenske teritorije istočno od Jadrana" (Slav Territories East of the Adriatic), ser Artura Evansa. Možemo još malo gore pomeriti, izvinite, još malo gore. Južna granica, dakle, žutom bojom, evo ja idem, povlačim, to je žuta boja koja označava granice između Srba i Albanaca. Ide do Dečana i prati prostor ovde iza –akovice i Prizrena i tako dalje. Ispod Prizrena, ako možete da primetite, napisano je "Prizren, Imperial Serbian City", "Prizren, carski srpski grad". Ja ću vrlo rado ostaviti ovu kartu ovde, da se može u celini kopirati.

SUDIJA ROBINSON: Hteo bih da unesem jednu ispravku. Rekao sam da se na toj karti ne vidi upravo ono što treba da bude pokazano. U zapisnik je ušlo drugačije. Izvolite, nastavite.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Gospodine Terziću, vi kažete "ulazi gore, dole", i tako dalje, na ovoj karti, koju ste sad pokazivali, praktično se vidi da je granica, otprilike, sadašnje Srbije i sadašnje Albanije, je li tako?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Sve ove karte koje sam ja prikazao, manje više, utvrđuju granicu između sadašnje Srbije i sadašnje Albanije. Karta –akoma Kantelija s kraja XVII veka, pomera tu granicu nešto južnije i stavlja je na Velikom Drimu, u današnjoj severnoj Albaniji (Albania). Ali ove druge karte uglavnom se, manje više, oslanjaju na kartu današnje srpsko-albanske granice.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Odnosno obratno. Gospodine Terziću, krupni istorijski događaji u Evropi i na Balkanu su uvek presudno uticali na etničke i demografske prilike. Kada je došlo, moje

pitanje glasi, dakle, kada je došlo do radikalnog preokreta u etničkoj strukturi ovih oblasti?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ceo Balkan je izuzetno nemirno područje i zahvaljujući, nažalost, ogromnom broju ratova i sukoba, vrlo su česta bila etnička pomeranja, nekad stihijska, nekad vrlo organizovana i do etničkog čišćenja. Kad je reč o demografskim i etničkim prilikama na Kosovu i Metohiji, mislim da se tu mogu uočiti tri faze u radikalnoj izmeni etničkih prilika toga prostora. Prva faza ide od kraja XVII veka, do sredine XIX veka. To etničko pomeranje je posledica velikog rata između hrišćanske evropske lige i Turske. Hrišćanske trupe su prodrle na jug Balkana, general Pikolo Minije (Piccolo Minie) je stigao do Skoplja. Umro je u Prizrenu. Usledila je kontraofanziva Turaka, zajedno sa Tatarima i Albancima i hrišćanske evropske trupe se povlače severno od Save i Dunava. Zajedno sa hrišćanskim trupama, povlači se 1690. godine, 37.000 srpskih porodica. To je Prva velika seoba Srba i ona je u velikoj meri uticala na izmenu etničkih prilika toga prostora. Od toga vremena, od kraja XVII veka, teče postepeno naseljavanje Albanaca iz severne Albanije, albanskih stočara, pre svega, u plodne krajeve Metohije, a potom i Kosova. Srpski etnograf, akademik Atanasije Urošević, istraživao je te procese na Kosovu i Metohiji između dva svetska rata i utvrdio je da, otprilike 68 posto stanovništva Kosova, dakle, ne Metohije, Kosova i kosovskog pomoravlja, oko 68 posto stanovništva predstavlja potomke doseljenika iz severne Albanije. Ja ovde imam taj dokaz. Kasno sam ga fotokopirao. Nisam ga uveo. Mogu da ga podelim, gde se navode te cifre. Dakle te promene su bile, pre svega, stihijske. Druga faza koja je radikalno promenila etničke prilike toga prostora, bila je od Berlinskog kongresa (Berlin Congress) 1878. godine, do oslobođenja Kosova i Metohije, 1912. godine. 1878. godine u Prizrenu je formirana albanska liga koja je istakla program Velike Albanije, četiri vilajeta, Bitoljski, Skadarski, Janjinski i Kosovski. Ja ću kasnije reći nešto više o karakteru te Lige, ali ta Liga je istakla, kao jedan od principa, etničko čišćenje oblasti koje su planirane da uđu u veliku albansku državu. Veliki istoričar bečki, Konstantin Jiriček (Constantin Juretzek), čuveno ima naše nauke u XIX i XX veku,

Jireček je utvrdio da je od Berlinskog kongresa 1878. godine, do 1912. godine iz stare Srbije iseljeno oko 150.000 u Kraljevinu Srbiju. I, treća, možda najveća promena etničke strukture, desila se tokom Drugog svetskog rata i posle Drugog svetskog rata. Tokom Drugog svetskog rata, ja ću o tome kasnije govorite, veliki deo Metohije, cela, zapravo Metohija i veliki deo Kosova, ušli su u sastav fašističke Albanije. Tom prilikom je iz Metohije i sa Kosova proterano najmanje 100.000 Srba i najmanje 100.000 Albanaca je naseljeno na taj prostor. Ali čini mi se da je najveća promena učinjena od 1945. godine do 1990. godine. Ja ću o tome kasnije detaljno govoriti. Prema objektivnim istraživačima, najmanje 250.000 Srba iseljeno je sa Kosova i Metohije, od 1945. godine do 1990. godine. Razlozi su bili, na prvom mestu, pritisak velikoalbanskih šovinista i nacionalista da se sele sa toga prostora. To je nekoliko ključnih političkih faktora, koji su uticali ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, hvala, hvala, gospodine Terziću. Rekli ste da biste možda kasnije mogli da kažete nešto o karakteru albanske lige. Učinite to sad, da skratimo vreme. Recite nekoliko reči o karakteru albanske lige iz vremena Berlinskog kongresa. Vi govorite o tome i u svom ekspertskom radu, o osnovama političkog programa koji je tada položen i koji, kako se iz vašeg rada može zaključiti, traje do danas. Koje je osnovno političko obeležje programa albanske lige u Prizrenu?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Albanska liga u Prizrenu nije ...

prevodioci: Možete li da govorite malo sporije, zbog prevodilaca. Hvala.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Albanska liga u Prizrenu nije samo jedan daleki istorijski događaj. Ona je ostala trajna inspiracija većini albanskih političkih ideologa, do današnjeg dana. Pošto se ona često pominje, ja bih ukazao sa nekoliko reči na karakter albanske lige u Prizrenu, na osnovu ne srpskih, nego stranih izvora ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Mi imao tu dokazni predmet 6.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: U dokaznom predmetu 6 ja imam tri izvora, i pokazaću ih. Hrvatski historičar Bernard Stuli objavio je 1959. godine u Zagrebu u "Radu Jugoslavenske akademije znanosti i umetnosti", knjiga 318, jednu veliku i dobru studiju o albanskom pitanju. Ona je vrlo obimna, ja je nisam celu fotokopirao, ali na strani 323 i zbog toga što ovo nije prevedeno na engleski jezik, ja ću pokazati, na strani 323, Bernard Stuli citira austrougarske izvore i kaže da se nigde izričito, u Statutu Prizrenske lige (Lidhja e Prizrenit), Kararnami, ne pominju Albanci i Albanija. Politički subjekt saveza, kaže Stuli, na osnovu austrougarskih izvora su jednostavno muslimani. U članu 7. govore o potrebi saveza, citiram iz Statuta: "Našim mučeničkim zemljacima i pripadnicima iste vjere na Balkanu", a u članu 16 Statuta kvalifikuju napuštanje Saveza, kao otpadanje od islama. To govori, naravno, o panislamskom karakteru Prizrenske lige. Imam još dva dokaza, koje želim da ponudim. Miranda Vickers (Miranda Vickers), koleginica, objavila je knjigu "Između Srba i Albanaca – istorija Kosova" (Between Serb and Albanian: A History of Kosovo), na strani 47, na engleskom je, Miranda Vickers citira britanskog konzula za Severnu Albaniju, Kirbi-Grina (Kirby-Green) i njegov izveštaj iz 1880 godine u kome Kirbi-Grin, između ostalog, kaže. Dakle, neposredni svedok Albanske lige u Prizrenu: "Albanska liga je organizacija", citiram, "najfanatičnijih muslimana u zemlji. Ti ljudi su sada obuzeti krajnjim religioznim fanatizmom i mržnjom prema hrišćanima. Sa izuzetkom, možda, Meke (Mecca), Prizren je najopasnije mesto za jednog hrišćanina u svim muslimanskim zemljama". I, citiraću još jedan izvor pod 6. To je jedna rečenica predsedavajućeg Berlinskog kongresa, Bizmarka (Otto von Bismarck), objavljeno u knjizi "Albanska politika Austro-Ugarske i Italije, 1877-1898" (The Albanian Policy of Austro-Hungary and Italy, 1877-1898, Die Albanienpolitik Ostereich-Ungarns und Italiens, 1878-1898), objavljeno u Visbadenu (Wiesbaden) 1971. godine, gde moj nemački kolega citira jednu rečenicu, Bizmarkovu, koju sam ja ovde označio: "Ne postoji albanska nacija" (Es gibt keine Albanische nation. No

Albanian nation exists). Ja ne tvrdim da ne postoji albanska nacija, ali ja navodim dokaz da predsedavajući Berlinskog kongresa, Bizmark u tom trenutku još uvek shvata koliko je taj pokret još neoformljen, i vrlo amorfan, pre svega, panislamski. Albanski pokret je kasnio u odnosu na druge narode i on je, razume se, imao pravo na svoju nacionalnu državu, ali u granicama albanskih etničkih teritorija.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, gospodine Terziću, mislim da je dovoljno o osnovnim političkim obeležjima programa albanske lige. Vi u vašem radu ukazujete, skrećem vam pažnju da je to negde, koliko sam ja video, na stranicama 55 i tamo 73 do 77, vi ukazujeta na prvo veliko etničko čišćenje Srba iz sa Kosova i Metohije kao centralnog dela stare Srbije u periodu 1878. godina, 1912. godina. Ukazali ste i na dokumente, koji govore o zločinima, teroru, nasilju nad tamošnjim Srbima za vreme turske vlasti. O kakvim dokumentima je reč?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: To je jedan proces o kome postoji mnogo izvora, objavljenih, a još više neobjavljenih ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Mi smo ovde stavili pod 7, tabulator 7, par ovih stvari koje se tiču prepiske o albanskim naseljima u staroj Srbiji i ovaj britanski diplomatski izveštaj iz Beograda, Skoplja i drugih mesta.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Za početak bih samo spomenuo srpske izvore, ne navodeći ih posebno i neću ih prikazivati. Mislim da je dovoljno da pročitam samo naslove knjiga, koje su se pojavile u drugoj polovini XIX veka, o tome šta se dešavalo na Kosovu i Metohiji. Dakle čitam samo naslove knjiga, bez ulaska u detalje, "Plač Stare Srbije", knjiga objavljena u Zemunu 1864. godine od igumana manastira Dečane iz Metohije, Hadžiserafima Ristića. "Sadašnje nesretno stanje u staroj Srbiji i Makedoniji", Beograd 1882. godine. "Može li se pomoći našem narodu u staroj Srbiji", 1899. godine. "Iz najcrnje Evrope, ubistva, pljačke, otimačine i zulumi u staroj Srbiji, Arnautluku, Debru i Makedoniji" 1896. godine. Zatim, "Prepiska o arbanaškim nasiljima u staroj Srbiji" 1898

i 1899. godine, objavilo Ministarstvo inostranih dela Kraljevine Srbije. želim samo da pokažem naslovnu stranu te knjige. Ova knjiga je bila pripremljena i to je zanimljivo, za međunarodnu konferenciju mira u Hagu (The Hague). Prva međunarodna konferencija u Hagu 1899. godine, sazvana na inicijativu ruskog cara Nikole II (Nikolaj II). Srpska vlada je nameravala da internacionalizuje pitanje zločina nad Srbima, podnoseći ovu knjigu na francuskom jeziku za konferenciju u Hagu. Međutim, zbog jakog pritiska austrougarske diplomatije na srpskog kralja, srpska Vlada je odustala od toga, ali knjiga je objavljena i ona detaljno govori o ubistvima. Navode se 22 primera ubistava, pljačkama, silovanjima, otimanjima i tako dalje. Ja bih želeo da pokažem naročito diplomatsku prepisku britansku, za koju mislim da je vrlo objektivna, Britanija (Great Britain) je uvek imala vrlo dobre diplomate na Balkanu. To je knjiga, čiji naslov ovde pokazujem, prepiska, odnosi sa na Tursku 1903. godine "Prepisaka, spoljni poslovi, jugoistočna Evropa" (Correspondence, Affairs of Southeastern Europe) predstavljena u Parlamentu (Parliament) 1903. godine. Naročito bih skrenuo pažnju, prosto, pokazao bih nekoliko stranica gde se vidi, recimo stranica 88. Vi imate tu prepisku na engleskom jeziku. Stranica 88. Diplomata Jang (Young) obaveštava markiza Lensdauna (Marquess of Landsdowne), 9. septembra 1901. godine, citiram, evo ovde se lepo vidi ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dole, molim vas, da se vidi ovaj donji deo, donji treba da se vidi, ovog ...

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Izvinjavam se, evo može sada, ovaj deo, ovaj deo...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ne, ne donji deo.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: "Stara Srbija je još uvek nemirna oblast zbog bezakonja, osvete i rasne mržnje Albanaca."

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Sklonite ovaj vrh, dobro je. Ne, ne. Mislio sam da sklonite ovaj pokazivač. Dajte, molim vas, samo

da pročitamo dole ovo, što piše na dnu što...

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: "Stara Srbija ... Može se vrlo lepo i na engleskom ... "Stara Srbija je još uvek oblast, nemirna oblast, zbog bezakonja, osvete i rasne mržnje Albanaca."

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: To je engleski dokument iz 1903. godine, je li tako?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: 1901. godine.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: 1901. godine, dobro.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Imamo još jedan...

SUDIJA KVON: A broj strane je 88?

SVEDOK TERZIĆ: 88, da. Strana 89 gde se kaže da se nastavlja kontinuirani zločin nad srpskom populacijom i da je 600 Albanaca, uz pomoć 50 turskih vojnika, citiram: "svelo na četvrtinu selo od 60 domaćinstava". Znači "svelo na četvrtinu selo od 60 domaćinstava." Naravno, o tome ima i na drugim stranama, praktično na svakoj strani. Vi imate sve te dokumente, ja bih još pokazao stranu 120. Na svakoj strani ima o tome. Strana 129, ako ja to nisam ... Strana 102, pardon, da proverim još jednom. Strana 102: "Od proleća do decembra", znači, "od proleća do decembra 1901. godine usled albanskog terora, u Kraljevini Srbiju iseljeno je 250 srpskih porodica." To su samo neki dokazi, naravno, postoji ogromna građa na ruskom jeziku, koju ja ovde nisam koristio, na austrougarskom jeziku. Ja sam odabrao dipolmatsku građu. Mislim da je ona urađena vrlo profesionalno i vrlo objektivna, kad je reč o zbivanjima na Balkanu.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro gospodine Terziću, da idemo dalje. Moraćemo da gledamo da što racionalnije koristimo vreme, mada su ovo jako važni dokumenti. To nema spora, ali nas-tojaćemo, dakle, da što racionalnije koristimo vreme. Vi pišete, u vašem radu, o kontinuitetu te velikoalbanske ideje, od kraja XIX

veka, do naših dana i pišete o podršci tom projektu od strane pojedinih sila toga vremena, posebno Austro-Ugarske, onda fašističke Italije, onda nacističke Nemačke i, danas, NATO saveza i nekih drugih sila. Na kojim se dokumentima vide osnovne ideološke osnove velikoalbanskog projekta iz Drugog svetskog rata, do naših dana? Imamo tu dokazni predmet 8, pod brojem 8, ali vi objasnite o čemu se radi i odgovorite mi na pitanje. Dakle, na kojim se dokumentima vide osnovne ideološke osnove, ili šta su po vama, kao istoričaru, osnovne ideološke osnove velikoalbanskog projekta, od vremena Drugog svetskog rata, do današnjih dana?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Vidite u čemu je problem. Problem je u tome što niko među srpskim političkim ljudima i intelektualcima nikada nije sporio pravo Albancima da imaju svoju nacionalnu državu, na onim teritorijama koje su matične albanske etničke teritorije. Međutim, albanski politički lideri, pod uticajem velikih sila, uglavnom, imaju ambiciju da stvore veliku albansku državu i time ugrožavaju, praktično, sve susedne države i narode. I Crnu Goru i Srbiju i Makedoniju i Grčku (Greece). Postoji nekoliko osnovnih ideoloških temelja na kojima se zasniva taj politički projekat. Prvi, to je panislamizam. Ja sam govorio o izvorima, koji govore o panislamskom karakteru Prizrenske lige 1878. godine i taj proces se može pratiti, praktično, sve do naših dana. Upozorio bih čak da je 1998. godine u regionu Drenice (Drenice) likvidirana, odnosno razbijena jedna grupa mudžahedina, pod nazivom Abu Bekir Sidik (Abu Bekir Sidik) u kojoj je bilo 70 mudžahedina, među njima 40 mudžahedina iz islamskih zemalja, pre svega Saudijske Arabije (Saudi Arabia) i Egipta (Egypt). Dakle, to je panislamizam na prvom mestu. Mislim da se ta panislamska dimenzija velikoalbanskog projekta vešto prikrija, od albanskih političkih lidera. I nije slučajno što gospodin Rugova (Ibrahim Rugova), koji je musliman, u svom kabinetu drži sliku zajedno sa rimskim papom. Druga ideološka osnova, to je panilirizam. Panilirizam je nametnula austrougarska diplomatija i o tome postoji niz dokaza, koje ja sada ovom prilikom ne bih navodio, a to je tvrdnja da su Albanci direktni potomci drevnih Ilira. I pošto su Iliri dominirali na centralnom delu Balkanskog pouostrva, onda

je logično da i Albanci treba da dominiraju na centralnom delu Balkanskog poluostrva. Iako istorijski izvori pokazuju da se između poslednjeg pomena Ilira i prvog pomena Arbanasa u XI veku, postoji razlika od ravno osam vekova. Ali panilirizam je krajem XIX veka, do danas postao osnova za koncept Velike Albanije i za koncept etničkog čišćenja i zbog toga što su, navodno, Sloveni došli na ilirske teritorije, okupirali ih i onda je prirodno, po toj logici, da oni budu očišćeni sa tog prostora, kao okupatori.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, Sloveni su došli i okupirali te teritorije u VII veku, je li tako?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ne možemo govoriti o okupaciji, naravno, ako govorimo ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da, da. Ja samo to kažem pod navodnicima, pošto kažete Sloveni su došli na te prostore, kad su došli?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Znače, to je vreme velike seobe naroda. Ako bismo tako govorili, onda bi cela Evropa izgledala, dakle, mogla bi da se pretumba uzduž i popreko. Sloveni su došli na te prostore u VI i VII veku i došli su na teritoriju Vizantijskog carstva, Vizantijskog carstva. I na prostoru Kosova i Metohije Sloveni žive od VI veka, iako je srpska država obuhvatila tu teritoriju od XII veka. Dakle panilirizam je postao, da kažem, postala okosnica nacionalnog romantizma albanske inteligencije i to se naročito vidi u, ja sam ovde podneo dokaz, dokaz 8, vidi se iz memoranduma koji je forum albanskih intelektualaca uputio međunarodnim faktorima 1995. godine i vidi se iz platforme Akademije nauka Albanije (Akademia e Shkencave e Shqiperise) za rešenje albanskog nacionalnog pitanja iz 1998. godine. Dakle, pored panislamizma i panilirizma, postoje još dva elementa. Vrlo kratko bih to kazao. To je ideologija potpuno etnički čistog prostora. To je jedinstven koncept na prostoru jugoistočne Evrope, verovatno i Evrope, da jedan narod smatra da u toj državi ne treba da živi niko drugi osim Albanci. Naravno, tu ima jako mnogo dokaza. Ja bih, recimo, citirao, ima mnogo dokaza, Ferat-beg

Dragu (Ferat-beg Draga), jednog od funkcionera 1943. godine, albanskog marionetskog režima. Ferat-beg Draga 1943. godine kaže, citiram: "Došao je momenata za likvidiranje Srba i neće biti više Srba pod kosovskim suncem." Citiram prema radu albanskog kolege, Hakifa Bajramija (Hakif Bajrami) "Izveštaj Konstantina Plavšića, Tasi Dimiću" i tako dalje, objavljen u časopisu "Godišnjak arhiva Kosova 1978-1979. godine", strana 313. I četvrto, to je osporavanje granica sa svim susedima. Recimo, u Memorandumu Foruma albanskih intelektualaca iz 1995. godine, koji je potpisao Redžep Ćosja (Rexhep Qosja) iz Prištine (Prishtine), koji se smatra ocem albanske nacije, pod navodnicima, u tom Memorandumu se kaže da su granice, koje dele Albance, to znači sve granice, između Srbije, Crne Gore, Makedonije i Grčke, su kolonijalne granice. Rešenje albanskog pitanja zahteva pomeranje granica između Albanije i susednih zemalja i tako dalje i tako dalje. Naravno, ja mogu navesti još niz drugih stavova iz Memoranduma, iz Platforme Akademije nauka. Platforma Akademije nauka kaže, na primer, da su Albanci hiljadugodišnji stanovnici ...

prevodioci: Samo malo sporije, molim vas. Hvala.

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Terziću, hteo bih da vam postavim jedno pitanje. Ovaj koncept Velike Abanije, koji spominjete, kažete da je postojao od 1945. godine do danas. Recite nam, u teritorijalnom smislu, koje su teritorije dodatno tražene 1945. godine, da bi ušle u koncept Velike Albanije? Takođe i danas, koje bi teritorije dodatno trebale da budu obuhvaćene tim konceptom?

SVEDOK TERZIĆ: Hvala vam gospodine Robinson na tom pitanju. Ja imam karte koje bih vam ovde pokazao. Ne znam da li se to dobro vidi? Karta Ali Fehmi Kosturija (Ali Fehmi Kosturi) iz 1938. godine, znači uoči Drugog svetskog rata. Ja sam ovde crvenom olovkom naznačio. Znači, ovo su granice Albanije, ovo je Albanija, ovo su teritorije na koje 1938. godine pretenduje velikoalbanska politika. To znači, to je dobar deo teritorije Crne Gore, veliki deo teritorije Srbije,

odnosno, tada Kraljevine Jugoslavije i jedan deo, dobar deo teritorije severne Grčke. Postoji još jedna karta, koja je bila u zvaničnoj upotrebi ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Molim vas to je u dokaznom predmetu broj 8, je li tako?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Da.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Karta Ali Fehmi Kosturija.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Da, to je dokazni predmet broj 8. Postoji karta Velike Albanije iz vremena Drugog svetskog rata. Dakle, karta koja je bila u zvaničnoj upotrebi u Velikoj Albaniji tokom Drugog svetskog rata. To je, kao što vidite, karta, ovo je karta Velike Albanije iz vremena Drugog svetskog rata. Znači, pored Albanije njoj su priključeni dobar deo Metohije, jedan deo Kosova, jedan deo zapadne Makedonije i jedan deo severne Grčke. Ovo su teritorije koje su oni smatrali da treba da im pripadnu. To je dakle Velika Albanija iz vremena Drugog svetskog rata. Ovo je karta objavljena u nemačkom listu "*Der Spiegel*", osamdesetih godina XX veka, objavljena je u knjizi kolege Jensa Rojtera (Jens Reuter), "*Die Albaner in Jugoslawien*" (The Albanians in Yugoslavia), znači "Albanci u Jugoslaviji", Minhen (Munich) 1982. godine. Na njoj se najlepše vide granice Velike Albanije. Znači, ovo je granica Albanije, kao što se vidi. Ovo su teritorije severne Crne Gore, koje treba da pripadnu. Ovo su ogromne teritorije Srbije, koje treba da pripadnu toj novoj Albaniji. Više od pola Makedonije, vidite Skoplje je sasvim ovamo u albanskoj zoni, Skoplje i Bitolj, znači više od pola Makedonije i jedan znatan deo severne Grčke, sa Janjinom (Janina), kao centrom. Ovo je, zapravo, najrealnija slika projekta Velike Albanije koji, kao što vidite, pretenduje na ogromne teritorije susednih zemalja i praktično dugoročno predstavlja izvor nestabilnosti i krize na ovome prostoru. I, naravno, imam ...

SUDIJA ROBINSON: Doktore Terziću, video sam mapu. Pokazali ste mi kartu i dodatne teritorije. Recite mi koji istorijski dokazi dokazuju

da je to, u stvari, bio politički kurs u Albaniji. Zaustavimo se na ovoj poslednjoj karti, dakle, iz 1982. godine, budući da se radi o relativno savremenom dokumentu. Pokazali ste nam karte, ali bih ja hteo da od vas čujem, koji istorijski dokazi dokazuju da je to bila zvanična politika?

SVEDOK TERZIĆ: Postoji bezbroj dokaza, naravno. Ja sam govorio o Programu Prizrenske lige koji tada obuhvata četiri vilajeta. Ja ovde imam kartu četiri vilajeta, ali to su bili, znači, vilajeti kosovski, skadarski, bitoljski i janjinski. To je, praktično, skoro ova teritorija. To je zvanično obznanjeno u Programu albanske lige 1878. godine. Karta Kosovskog komiteta (Komiteti i Kosoves), koji sam malopre pokazao, člana Kosovskog komiteta Vokšija (Vokshi), takođe, označava to i mnoge izjave albanskih lidera, među njima, recimo i predsednika albanske marionetske Vlade Mustafe Kruje (Mustafa Kruja), ja ću kasnije navesti, ja imam ovde dokaze, predsednik albanske marionetske Vlade, Mustafa Kruja je održao predavanje na italijanskoj kraljevskoj akademiji 1941. godine. Ja imam kasnije dokaze o tome, kojom prilikom je govorio o prirodnim i istorijskim korenima Velike Albanije, Grande Albania. I tom prilikom je ukazao, dakle, on kao predsednik marionetske albanske Vlade, da one treba da pripadnu Velikoj Albaniji. Nakon toga, naravno, imamo niz izjava tokom Drugog svetskog rata, ja sam citirao neke od tih izjava, a posle Drugog svetskog rata objavljeno je desetina karata Velike Albanije iza kojih su stajali veći broj albanskih političkih lidera i u izjavama, koje ja ovde citiram, ja vam mogu, ukoliko imamo vremena, Memorandum Foruma albanskih intelektualaca Kosova, upućen međunarodnim faktorima 1995. godine govori o tome da albansko pitanje mora biti rešeno u celini i da ove teritorije treba da uđu u sastav Velike Albanije. Ali, možda je uočljivije još Platforma Albanske akademije nauka, najveće naučne ustanove Albanije, koju ja ovde imam, nažalost, na srpskom jeziku, ona postoji i na albanskom i na engleskom. U Platformi Albanske akademije nauka, mislim da je to na strani 14, ali nisam siguran, na strani 14, da. Ja mogu, čak, da stavim tu stranu na grafoskop, strana ...

SUDIJA ROBINSON: Pre nego što to uradite, recite nam da li imate neke karte koje su nastala nakon 1982. godine, a koje oslikavaju politiku Velike Albanije, ili je ova karta iz 1982. godine najsavremenija koju imate.

SVEDOK TERZIĆ: Ima ih jako puno i ja ovde, ako mi dozvolite samo jedan sekund, ja ovde želim da pokažem kartu Velike Albanije sa sajta ANA, to jest Albanske nacionalno-oslobodilačke armije (Ushtria Nacional Clirimtare e Shqiperise), to je karta iz 1999. godine ili možda i kasnije, sa sajta ANA. Ovde ima i adresa sajta, a imam i još jednu kartu ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Dobro, objasnite prvo ovu kartu, molim vas.
SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Samo sekundu, da nađem još jednu kartu koju bih želeo da priprelim ovde. Izvinjavam se. Karta terorističke Nacionalne oslobodilačke armije Albanije, manje više, kao što vidite, sledi one granice između dva svetska rata, iz vremena Drugog rata i iz osamdesetih godina. To je, dakle, karta od pre nekoliko godina. I, takođe, jedna karta Velike Albanije sa sajta ANA ...

SUDIJA KVON: Gospodine Terziću, pre nego što sklonite tu kartu sa grafoskopa, recite nam izvor te karte?

SVEDOK TERZIĆ: Izvor je, ne znam da li možete pročitati na dnu, ja mislim da ovu kartu nisam podneo, nažalost, da, da ...

SUDIJA KVON: Ja ima ovde kartu, ali ako možete da objasnite.

SVEDOK TERZIĆ: Izvore je, videli ste, dole je adresa sajta <http://www.realitymacedonia.org.mk> i tako dalje, strana 252. To je adresa sajta, na kome se nalazi ova karta Velike Albanije.

SUDIJA KVON: Ne, vi treba da nam kažete o kom vebsajtu se radi. Vi se, dakle, ne sećate o kom vebsajtu se radi?

SVEDOK TERZIĆ: Radi se o sajtu, makedonskom sajtu, znači, sajtu Republike Makedonije, sajtu Republike Makedonije, na kome je objavljena karta Velike Albanije. Adresa sajta Republike Makedonije nalazi se na dnu i ja je upravo pokazujem. Ne znam da li vi imate tu kartu, kopiranu?

SUDIJA KVON: Nije dovoljno samo da se navede adresa veb sajta.

SUDIJA ROBINSON: Pretresno veće nije u obavezi da istražuje taj veb sajt. Vi ovde svedočite. Dakle, recite nam o kojom dodatnim delovima se radi na toj karti?

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Gospodine Terziću, vratite ovu kartu, prethodnu, koju ste dali, niste je objasnili. To je meni jasno, koji znam geografiju tog područja, ali nije svima jasno. Dakle, objasnite, molim vas, šta ona sadrži. Ovaj tamni prostor je sadašnja Albanija.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Izvinjavam se, izvinjavam se. Tamni prostor, koji je ovde označen, to je Republika Albanija. Ovaj deo, to je deo Republike Crne Gore, koji bi trebalo da uđe u sastav Velike Albanije. Ovaj deo, znači Kosovo i okolni delovi, to su delovi Srbije, koji treba da uđu u Republiku Albaniju. Deo koji je ovde označen šrafurom, to je deo Republike Makedonije i ovaj deo je deo Republike Grčke.

SUDIJA ROBINSON: Gospodinu Miloševiću, smo trenutak jedan. Gospodine Terziću, recite nam kakav je to dokaz u smislu održavanja politike, političkog rukovodstva? Jedno je pokazati neku kartu, ali ja bih, pre svega, hteo da znam o kojim istorijskim dokazima se radi, koji, u stvari podržavaju teritorijalne pretenzije, koje se mogu videti na karti. Vi ste spomenuli izjave nekih vođa iz četrdesetih godina prošlog veka. Imate li još nešto, u tom smislu, što bi podržalo ono što se vidi na ovoj karti?

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Gospodine Terziću, molim vas vratite na grafoskop kartu za koju ste sami rekli da je bila u zvaničnoj upotrebi za vreme Drugog svetskog rata na kojoj se vide područja Velike Albanije, koja je stvorena ...

SUDIJA ROBINSON: Gospodinu Miloševiću, pustite da svedok odgovori na pitanje koje sam mu postavio. Nepriстойno je prekidati budući da sam ja postavio pitanje. Dakle, dozvolite da svedok odgovori, a ako želite da on nešto pojasni nakon što odgovori na moje pitanje, onda slobodno zatražite od njega dodatna objašnjenja. Izvolite gospodine Terziću.

SVEDOK TERZIĆ: Vrlo rado ću odgovoriti na vaše pitanje. Ja mogu pokazati još jednu kartu. Evo ove dve karta. Razumeo sam dobro vaše pitanje o čemu se radi. Dakle, pored izjava vodećih albanskih političara, koje sam ja pomenuo, dakle Ferat- beg Drage, predsedik albanske Vlade Mustafe Kruje i mnogih drugih, ja nudim ovde dva dokaza vodećih albanskih intelektualaca sa Kosova i Metohije i iz Albanije. Dakle, nudim Platformu memoranduma odnosno Memorandum Foruma albanskih intelektualaca Kosova, na žalost, ovde na srpskom jeziku koji u celini iznosi argumente za Veliku Albaniju i nudim Platformu Albanske akademije nauka ...

SUDIJA KVON: Koji je datum?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Memorandum Foruma albanskih intelektualaca je 28. oktobar, dakle datum objavljivanja je 28. oktobar 1995. godine, a Platforma Albanske akademije nauka iz Tirane (Tirana) je 20. oktobar 1998. godine. I jedan i drugi dokument iznose iste argumente, a oni su ovi: da su albanske teritorije podeljene između njihovih suseda, Srbije, Crne Gore, Makedonije i Grčke; da su na tim teritorijama živeli Iliri, a pošto su Albanci potomci Ilira, što apsolutno nije tačno, nemačka nauka nudi sasvim suprotne dokaze, da su živeli Iliri, a pošto su Albanci potomci Ilira, onda je logično da oni treba da budu naslednici tih ilirskih teritorija. Čak u

Platformi albanske Akademije nauka se kaže: "Pošto je sedište dardanske provincije Dardanije bilo u Skoplju, onda je logično da sedište istorijskog Kosova bude u Skoplju". U čemu je problem? Albanci imaju svoju državu, kao što Srbi imaju svoju državu. Ta država se zove Albanija. Delovi albanskoga naroda su ostali da žive u drugim državama kao nacionalne manjine, kao što su delovi Srba ostali da žive u Albaniji kao nacionalna manjina. Najmanje 50.000 Srba ostalo je da živi u Albaniji. Makedonskih Slovena, Grka, takođe u Albaniji. Ali, albanski intelektualci smatraju da sve one teritorije susednih država na kojima žive Albanci kao nacionalne manjine, treba da pripadnu, da uđu u sastav te države, Velike Albanije.

SUDIJA ROBINSON: Hvala. Osim albanskih intelektualaca, da li postoje bilo kakvi drugi dokazi da je političko rukovodstvo u Albaniji prihvatilo ovaj koncept?

SVEDOK TERZIĆ: Apsolutno. Sve ono što je radila albanska politika od, praktično od stvaranja Albanije 1912 godine, postoji ogroman broj istorijskih dokaza, dakle postoji ogroman broj istorijske građe, delatnost Kosovskog komiteta, delatnost Albanske Vlade, subverzivne akcije na granici prema Jugoslaviji, ubacivanje diverzanata u Jugoslaviju, ubacivanje ilegalnih terističkih grupa, ilegalne organizacije na Kosovu i Metohiji, koje su postojale posle Drugog svetskog rata. Sve te organizacije imaju svoje Statute, svoje programe koje izražavaju nameru da formiraju Veliku Albaniju odnosno da ujedine sve Albance u jednu nacionalnu državu. Naravno te izjave govori i bivši predsednik albanske Vlade, Salji Beriša (Sali Berisha) i drugi funkcioneri Albanije. Na kraju, kao što znate, Republika Albanija je priznala jednu novoproklamovanu, ilegalnu republiku Kosova, ta republika je čak otvorila svoju, pod navodnicima, ambasadu odnosno predstavništvo u Tirani. Zar to nije dovoljan dokaz da je Albanija, zvanična Albanija, pokazala neskrivene pretenzije prema teritoriji jedne susedne zemlje, kao što je Jugoslavija.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Gospodine Terziću ... Je li moguće sada ja da nastavim, gospodine Robinson?

SUDIJA ROBINSON: Da, gospodinu Miloševiću. Izvolite.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pošto sam shvatio, gospodine Robinson, da vas interesuju noviji podaci o ovim pretenzijama, posle Drugog svetskog rata, pretpostavljam da ono sve ranije ne može biti sporno jer je validna istorijska građa, kao i ovo posle Drugog svetskog rata. Gospodine Terziću, šta je, na primer, bilo u izjavama i dokumentima albanskog lidera, dugogodišnjeg lidera posle Drugog svetskog rata, Envera Hodže (Enver Hoxha) i kakav je odnos prema tome bio? Koliko se ja sećam, bilo je pismo Staljinu (Joseph Vissarionovich Djugashvili Stalin) posle sukoba Jugoslavije sa Informbiroom gde je Enver Hodža govorio ...

TUŽILAC NAJS: Da li se radi o iznošenju dokaza, ili o pitanju?

SUDIJA ROBINSON: Da, ovo je vrlo sugestivno pitanje gospodinu Miloševiću.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ja ga pitam da li možda ima da kaže nešto i o tome kao dokazu o albanskoj politici i njenom karakteru.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ovo je jedno krupno istorijsko pitanje i teško je, u jednoj ovakvoj sudskoj raspravi, dati kratak odgovor. Ogromna istorijska građa, tokom Drugog svetskog rata, ja sam je pokazao i posle Drugog svetskog rata, to su izjave Envera Hodže, izjave mnogih drugih albanskih zvaničnika, izjave mnogih zvaničnika albanske manjine sa Kosova i Metohije, to su albanske pobune 1968. godine, 1971. godine, 1981. godine, 1989. godine, 1990. godine, parole, koje se pojavljuju na tim pobunama, pobune u Tetovu, u Republici Makedoniji. Izjave tim povodom, albanskih zvaničnika, nesumnjivo potvrđuju, da je albanska zvanična politika podržavala i radila na stvaranju koncepta Velike Albanije.

Jugoslovenski organi bezbednosti imaju ogroman broj dokumenata na osnovu kojih se može dokazati da je Republika Albanija, od 1948. godine, pa praktično tokom pedesetih i šezdesetih godina, ubacivala u Jugoslaviju veliki broj diverzantskih grupa, delovala obaveštajno. Ubijani su jugoslovenski policajci na granici sa Albanijom, poginuo je veći broj graničara na granici sa Albanijom i tako dalje. Dakle, postoji ogroman broj dokaza koji otkrivaju plan i nameru Republike Albanije da, ne birajući sredstva, ostvari plan Velike Albanije tokom pedesetih, šezdesetih i sedamdesetih godina, naravno, sve do devedesetih godina prošlog veka i ono što se danas dešava.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Gospodine Terziću, samo jednu paralelu da napravim. Vi imate govor predsednika albanske Vlade za vreme Musolinija, u Rimu. To je pre 1945. godine, odnosno iz vremena Drugog svetskog rata, kada je pod sponzorstvom Musolinija formirana Velika Albanija. A imate posle 1945. godine, već još pedesetih godina i dalje, govore i dokumente Envera Hodže, takođe, zvaničnog šefa Albanije. Dakle, imate zvaničnog šefa Albanije, kao marionetske države, za vreme Drugog svetskog rata i posle toga Envera Hodže, kao šefa Republike Albanije. Da li su ti stavovi identični?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ja želim, evo, da u odgovoru gospodinu predsediku Pretresnog veća citiram govor predsedika albanske Vlade, Mustafe Kruje, 30. maja 1941. godine u Rimu, predavanje "O privrednim i istorijskim korenima Velike Albanije", u Kraljevskoj italijanskoj akademiji". Citiram: "... da će Benito Musolini (Benito Mussolini) i Adolf Hitler obezbediti albanskom narodu, posle pobede sila Osovine i uspostavljanja novog poretka, takvu nacionalnu državu, koja će obuhvatiti najšire etničke granice i biti u nerazdvojnoj vezi sa fašističkom Italijom". Ovo je citat iz rada albanskog kolege, Alija Hadrija (Ali Hadri), "Okupacioni sistem na Kosovu i Metohiji, 1941 – 1945. godine", objavljen u Jugosloveskom istorijskom časopisu broj 2, 1965. godine, strana 42. Imam još jedan dokaz, to je dokaz 11.

SUDIJA ROBINSON: Nakon toga možete da pređete na neku drugu temu, gospodine Miloševiću.

SVEDOK TERZIĆ: Mogu li ja da završim?

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da, da, samo završite, molim vas. Imate u broju 11 ...

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Dakle, dokaz 11. "Albanske zemlje, Kosovo, pod broj 1" (Albanian Lands, Kosovo, under number 1), objavljeno u Rimu 1942. godine. Predgovor ovoj knjizi napisao je poznati fašistički ideolog Frančesko Erkole (Francesco Ercole). Frančesko Erkole je 1927. godine objavio poznatu knjigu "Fašistički moral" (Fascist Ethics). Bio je rektor Univerziteta u Mesini (Messina), a jedno vreme Ministar nacionalnog obrazovanja Albanije. U predgovoru ove knjige Frančesko Erkole pominje izjavu Mustafe Kruje o Velikoj Albaniji i govori o oslobođenju albanskih zemalja. Prvi put u stranoj literaturi pominje se Kosovo kao albanska zemlja u fašističkoj literaturi, u ovom slučaju, znači, u knjizi koja je objavljena u Rimu 1942. godine, a izričito u predgovoru Frančeska Erkole, gde govori o oslobođenju albanskih zemalja Kosova i Čamurije (Camuria). Čamurija, to je Epir (Epir) u severnoj Grčkoj. Evo, na početku ove knjige, vidite, "*De la liberazione del Kosovo, della Camuria ...*" i tako dalje i tako dalje i prisajedinjenje Abaniji, dakle oslobođenje Kosova i Čamurije i prisajedinjenje Albaniji i tako dalje. A na strani 1 pominje predsednika albanske Vlade, senatora Kruju i njegov govor o budućnosti Velike Albanije, "*Nascita della Grande Albania*".

SUDIJA ROBINSON: Hvala vam gospodine Terziću. Gospodinu Miloševiću došlo je vreme za pauzu? Već smo prešli vreme koje je potrebno prevodiocima za pauzu. Napravićemo pauzu od 20 minuta.

(pauza)

SUDIJA ROBINSON: Nastavite, gospodine Miloševiću.

prevodioci: Mikrofon za gospodine Miloševića.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Imam čudan zvuk u slušalicama i zamolio bih tehniku ako može da ga otkloni. Gospodine Terziću, često se u sagledavanju pitanja Kosova i Metohije, kao što smo videli, ukazuje na težak položaj albanske manjine u Srbiji i Jugoslaviji između dva svetska rata, pri tome se, takozvani Kačački pokret (Levizija e kaqakeve), koji se koristio terorističkim sredstvima, naziva oslobodilačkim. O kakvom je pokretu reč i kakva je bila uloga, takozvanog, Kosovskog komiteta između dva svetska rata?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Da. Pitanje sudbine albanske nacionalne manjine, između dva svetska rata je jedno od pitanja, o kojima se često raspravlja. Ja želim da istaknem jednu stvar koja se često zanemaruje da su Albanci 1912. godine dobili svoju nacionalnu državu. Konferencija ambasadora u Londonu je 1913. godine utvrdila granice te države. 1921. godine Albanija je dobila međunarodno priznanje. 1926. godine Protokolom u Firenci (Florence Protokol) utvrđena je granica između Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Albanije i time je pitanje granica između te dve države bilo rešeno sa međunarodno-pravnog stanovišta. U čemu je problem? Ne postoje etnički čiste države u Evropi, niti na Balkanu. Dakle, jedan deo albanske manjine ostaje da živi u Jugoslaviji, kao što je i jedan deo srpske manjine ostao da živi u Albaniji. Kod nas se, po pravilu, zaboravlja, zaboravlja se da je više od 50.000 Srba ostalo da živi u Albaniji posle 1912. godine. Albanska manjina u Jugoslaviji je, jednim delom, prihvatila tu državu. Ja želim da kažem da je bilo lojalnih pripadnika albanske nacionalne manjine, bilo ih je i između dva rata, bilo ih je i posle Drugog svetskog rata, ali je jedan deo albanske manjine nasilnim putem se suprotstavljao srpskoj državi. Albanci su u Kraljevini Jugoslaviji imali svoju političku partiju. Ona se zvala Džemijet. Na izborima 1921. godine, ta partija je dobila 12 poslanika u jugoslovenskom Parlamentu. Na izborima 1923. godine,

Džemijet je imao 14 poslanika u jugoslovenskom Parlamentu. Dakle, jedan deo albanske manjine učestvuje u političkom životu nove Jugoslavije. Međutim, drugi deo albanske manjine, uz pomoć fašističkih snaga, pre svega, organizuje takozvani Kačački pokret. Reč "kačak" je, koliko znam, turskog porekla, znači odmetnik, hajduk. Dakle, posle Prvog svetskog rata 1919, 1920, 1921, 1922, 1923 do 1924. godine vode se žestoke akcije kačačkih terorističkih grupa protiv organa vlasti Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i to su vrlo žestoki obračuni. Dakle, jugoslovenska država želi da uvede red i zakon na tome prostoru. Deo tih odmetnika se suprotstavlja tome. Napada policiju, napada vojsku, napada sela i to su vrlo žestoki sukobi u kojima je, na žalost, bilo i nevinih žrtava. Bilo je dosta poginulih policajaca i vojnika, ali bilo je dosta i pored poginulih kačaka, bilo je povremeno i nevinih žrtava među albanskim stanovništvom. Međutim, taj Kačački pokret je prestao 1924. godine. Glavnu ulogu u organizovanju političke aktivnosti Albanaca između dva rata vodi Kosovski komitet Albanaca emigranata koji finansira Vlada fašističke Italije. U tom komitetu su glavni Hasan Priština (Hasan Prishtina), Bedri Pejani (Bedri Pejani), kasnije Ibrahim –akova (Ibrahim Gjakova) i tako dalje. Sve vreme između dva svetska rata, Kosovski komitet prima novac od fašističke Italije za svoju velikoalbansku terorističku aktivnost. Uostalom, postoji nekoliko izjava ministra spoljnih poslova Italije, grofa Čana (Galeazzo Ciano), koje to potvrđuju. Grof Čano je više puta isticao da je, kako je on rekao, albanski iredentistički pokret u Jugoslaviji, citiram: "nož uperen u kičmi Jugoslavije". Nož uperen u kičmu Jugoslavije.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Kad već citirate grofa Čana, vi u vašem radu, na strani 60, citirate grofa Čana, tadašnjeg ministra spoljnih poslova fašističke Italije, izjavu od 1939. godine o Velikoj Albaniji, kao tvrđavi, koja će neumoljivo vladati Balkanom. To su njegove reči. Vidite li izvesnu sličnost te ideje sa planovima o Velikoj Albaniji poslednjih dvadeset godina, kao istoričar?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Vidite, da bi Pretresno veće znalo, Italija je okupirala Albaniju 7. aprila 1939. godine. 1939. godine, u

Beču, u maju mesecu, potpisan je nemačko-italijanski pakt između ministra spoljnih poslova Hitlerovog, Ribentropa (Joachim von Ribbentrop) i ministra spoljnih poslova Italije, Čana. Tom prilikom grof Čano je izneo, kako sam beleži u svom dnevniku, Ribentropu, na veliki značaj Albanije za buduće strategijske procese u Sredozemlju i Balkanu i opet, kao beleži grof Čano u svom dnevniku, "Ribentrop je oduševljen našim namerama da je pretvorimo", to jest Veliku Albaniju, "da je pretvorimo u tvrđavu koja će neumoljivo vladati Balkanom". Znači da je pretvorimo u tvrđavu koja će neumoljivo vladati Balkanom. Ja imam utisak da danas, ono što se radi poslednjih desetak godina na Balkanu, je, zapravo, nastojanje da se u novim okolnostima stvori jedna nova tvrđava koja će, možda ne vladati Balkanom, ali koje će, u svakom slučaju biti jedan od centara trgovine drogom, belim robljem, narkoticima i jedan od oslonaca radikalnog političkog islama u ovom delu Evrope.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Hvala vam. Drugi svetski rat i razbijanje i okupacija Jugoslavije najpresudnije su uticali, u to vreme, kako na sudbinu Kosova i Metohije, tako i šireg regiona. I tada su deo Kosova i Metohije, kako smo videli na onim kartama, prvi put u istoriji ušli u sastav te, takozvane, Velike Albanije. Kako je izgledalo to tada komadanje jugoslovenske države?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ja ima ovde kartu, to je dokaz 10 iz knjige Volfganga Petriča (Wolfgang Petrich) "Kosovo-Kosova", nemačku kartu koja pokazuje komadanje Velike Albanije, to jest, komadanje Jugoslavije. Kraljevina Jugoslavija je napadnuta 6. aprila 1941. godine surovim napadom od strane nacističke Nemačke, fašističke Italije, Bugarske (Bulgaria), surovim bombardovanjem Beograda. Uništena je Narodna biblioteka, cela, u Beogradu i vrlo brzo je ta zemlja, cela, raskomadana. Ova karta pokazuje na koji način je Jugoslavija raskomadana 1941. godine. Stvorena je nacistička ustaška Hrvatska, znatan deo teritorije pripao je Mađarskoj (Hungary). Stvorena je Crna Gora pod italijanskim protektoratom. Znatan deo Srbije, odnosno Jugoslavije, pripao je Velikoj Bugarskoj i, kao što vidite, veliki delovi Kosova i Metohije pripojeni su fašističkoj

Velikoj Albaniji. Moram ovde da kažem, dakle, da su Velikoj Albaniji pripojena cela Metohija i deo Kosova, s tim, što su kosovskomitrovački srez, vučitrnski i podujevski, ostali u nemačkoj zoni, u okvirima Srbije generala Nedića, jedne marionetske vlade pod nemačkom vlašću. Nemci su veoma držali do toga da rudnik Trepča (Trepce) ostane u nemačkoj zoni. Delovi Kosova, znači gnjilanski, delovi gnjilanskog sreza, uroševačkog i Sirinička župa, ušli su u sastav Velike Bugarske. Dakle, najveći deo Metohije i jedan deo Kosova su pripali Velikoj Albaniji, mali deo Kosova je pripao nemačkoj okupacionoj zoni, a jedan deo je pripao bugarskoj okupacionoj zoni. To je bila velika tragedija te države koja je donela ogromne krvave žrtve koje verovatno iznose do milion Srba ukupno na teritoriji čitave Kraljevine Jugoslavije.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Propaganda tada, iz tog vremena, fašistička i nacistička je prikazivala deo okupacije delova Jugoslavije i Grčke kao oslobođenje tih krajeva. Vi ste citirali malopre Frančeska Erkola. Da li na njemu zasnivate tu tvrdnju, ili imate još koje dokaze za to?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Odmah po okupaciji Italije i stvaranju Velike Albanije stvorena je Fašistička partija Albanije (Partija Fashiste e Shqiperise). Fašistička partija Albanije imala je svoj list, zvao se "Tomori". U tom listu, naravno, se iz dana u dan, iz broja u broj slavilo takozvano oslobođenje Kosova, zapadne Makedonije i Čamurije, odnosno Čamurija to je Epir u današnjoj Grčkoj. Postoji bezbroj dokaza koji o tome govore, ja sam pomenuo govor Mustafe Kruje, pomenuo sam knjigu "Albanske zemlje Kosovo". Postoji ogroman broj dokaza o tome da je fašistička Italija prikazivala okupaciju jednog dela teritorije Jugoslavije i Grčke kao oslobođenje tih zemalja. Moram da naglasim ovde da je Atlanska povelja (Atlantic Treaty) izričito naglasila ovde da se neće priznati granice, koje su promenjene fašističkom okupacijom.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Hvala gospodine Terziću. Prema stranim izvorima, među njima i nemačkim, albanski fašisti su počinili

masovne zločine nad Srbima na Kosovu i Metohiji u toku Drugog svetskog rata. Postoje podaci da su formirani logori za Srbe na Kosovu i Metohiji i u Albaniji. O kom broju ubijenih Srba, u tom području samo se može govoriti?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ja ovde ima dokaz 12. To je mapa, mapa Srđe Krizmana iz knjige "Mape Jugoslavije u ratu", ukupno šest mapa, objavljeno u Vašingtonu (Washington D.C.) 1943. godine. Na osnovu američkih izvora, ja sam ovde označio, broj ubijenih Srba od strane Albanaca, od aprila 1941. godine do avgusta 1942. godine, kao što kaže na karti, iznosio je oko 10.000 Srba, na Kosovu i Metohiji. To je, nesumnjivo, tačan broj. Mada neki istraživači, među njima i episkop Atanasije Jeftić smatraju da se taj broj kreće i iznad toga i da broji nekoliko desetina hiljada Srba. Ja bih, naravno, kad je reč o politici etničkog čišćenja Srba sa Kosova i Metohije tokom Drugog svetskog rata u okviru Velike Albanije, pored karte, koju sam ovde pomenuo, naveo još nekoliko podataka ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Samo jedan momenat, molim vas. Gospodine Robinson, ovde u transkriptu se kaže "broj Srba ubijenih od strane Albanaca od 1941", profesor Terzić je rekao "od aprila 1941. godine do avgusta 1942. godine", znači samo u tom periodu. Ovde, ovde je ispalo od aprila 1941. godine iz transkripta.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Do avgusta 1942. godine, kao što piše na karti.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Do avgusta 1942. godine, to je ono što izvor kaže tu. Izvolite, nastavite. Dakle po tom izvoru 10.000 je ubijeno.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Da, ali ja još želim da navedem ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Samo do avgusta 1942. godine.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: ... da navedem još nekoliko izvora, koji to potvrđuju. Znači, Mustafa Kruja, pomenuti predsedik Vlade, boravio je na Kosovu juna 1942. godine i na sastanku sa albanskim

prvacima Kosova i Metohije, rekao je između ostalog sledeće, citiram: "Treba nastojati da se srpski živalj na Kosovu što pre očisti. Sve starosedeoce Srbe oglasiti kolonistima i kao takve poslati u koncentracione logore u Albaniji. Naseljenike Srbe treba ubijati". Izvor za ovo su knjige Dimitrija Bogdanovića "Knjiga o Kosovu", Beograd 1990. godine, strane 248 i 249 i Jensa Rojtera (Jens Reuter), nemačkog kolege "Albanian National Frage", u knjizi, "Der Kosova Konflikt", Minhen 2000. godine, strana 158. Vladika Atanasije Jeftić, to je dokaz 26, govori da je tokom Drugog svetskog rata formirano više logora za Srbe u Albaniji. On navodi primer logora Porte Romano (Porto Romano), kod Drača (Durrës) gde je u aprilu 1943. godine bilo oko 900 Srba. Od toga broja oko 600 Srba samo iz Gnjilana (Gjilan). Vladika Atanasije, opet u dokazu 26, navodi da je samo u parohiji Istok (Istog), parohija je jedna mala crkvena opština, tokom rata ubijeno 102 Srbina. U parohiji Lipljan (Lipjan) i Donja Gušterica (Gushterice e Ulet), 62 Srbina. Nemački opunomoćenik za jugoistok od kraja 1943. godine. Herman Nojbaher (Hermann Neubacher), kaže u svojim "Uspomenama", objavljenim u Getingenu (Göttingen) 1953. godine, citiram: "Šiptari su požurili da proteraju što je moguće više Srba iz zemlje. Intervenisa sam kod Džafera Deve (Xhafer Deva) i pored toga, posle 1941. godine učinjeno je mnogo nesreće", kaže Nojbaher. I, na kraju, jedan britanski izvor. Dokaz 15 na listi dokaza. Britanski major, Džon Heniker (John Henniker), ataširan kod Glavnog štaba Srbije 1944. godine, dokaz 15, na žalost na bugarskom jeziku, iako je dokument iz Foreign office, kaže: "Ta oblast", govori o staroj Srbiji, citiram Henikera: "Ta oblast, uprkos toga što se smatra kolevkom srpske nacije, sada nije čak ni preovlađujuće srpska. Za vreme rata", kaže Heniker "su je kontrolisali balisti koji su proterivali srpsku manjinu i izvršili žestoka zverstva", kaže Heniker. Strana 169, dokaz 15. To su samo neki podaci koji govore, koji ilustruju razmere zločina i etničkog čišćenja Srba sa Kosova i Metohije.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pole kapitulacije ...

TUŽILAC NAJS: To je, naravno, dokazni predmet koji par excellence predstavlja nešto što mi nećemo moći da obradimo. Optuženi mora shvatiti da se sve više pojavljuju dva aspekta. Kao prvo, problem prevoda dokaznih predmeta. To se mora prevesti na engleski, inače njih ne mogu da koriste ni Tužilaštvo, ni Pretresno veće. Drugo, potrebno ja, za to vreme, da Tužilaštvo pročita toliko materijala. Moj posao nije da se ovde zalažem za našu stranu na jedan konvencionalan način, već da pomognem Pretresnom veću putem unakrsnog ispitivanja, radi utvrđivanja istine. Prema tome, doneti tekst na bugarskom nekoliko dana pre iskaza svedoka, moju dužnost čini nemogućom.

SUDIJA ROBINSON: Gospodinu Miloševiću, mislim da gospodin Najs ima pravo i to morate da imate na umu.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Ja imam na umu, gospodine Robinson, međutim, to su verodostojni dokazi, a, drugo, ja sam bio u situaciji s mnogo manje uslova nego što ih ima gospodin Najs, da ovde čitave hrpe bajndera moram da pregledam kao dokazni predmete za vreme ispitivanja svedoka, koje je izvodio gospodin Najs. Prema tome, tu se o nekakvoj ravnopravnosti ne može govoriti.

SUDIJA ROBINSON: Jeste li pokušali da dobijete prevod ovoga sa bugarskog?

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Ja sam dao sve ove dokazne predmete. Neke mnogo ranije, neke pre nedelju dana tako da sam očekivao da oni budu prevedeni. Dao sam, kako da ne?

SUDIJA ROBINSON: Pre nedelju dana, koliko ja shvatam, nije dovoljno vremena. Koliko ja shvatam ... Koliko vremena je potrebno, gospodine Najs?

TUŽILAC NAJS: Bar dve nedelje i to ako je na BHS-u, a ne na nekom

drugom jeziku. Ako smem da dam jedna ispravku onoga što je primetio optuženi, oko upoređivanja. Prihvatam da su u postupku izvođenja dokaza Tužilaštva neki dokumenti stigli kasno, ali uglavnom smo poštovali naloge Pretresnog veća od početka i on ih je imao na raspolaganju da ih prouči. Nadam se da mi gospođa Diklić može dati tačne datume. 31. maja 2002. godine je većina dokaznih predmeta predana. Štaviše, optuženi je onda ponovo dobio dokazne materijale, svedok-po-svedok principu što je moguće pre i kako smo bili u mogućnosti da povežemo konkretne dokumente sa određenim svedokom. U suprotnosti s tim, nalog Pretresnog veća optuženom da preda svoje dokazne predmete je nešto što nije pravovremeno ispoštovao i nisam imao vremena da prođem kroz većinu toga. Mnogo dokumenata bilo čak ni na popisu njegovog dokaznog materijala. Radi se o dvostrukom nepoštovanju.

SUDIJA ROBINSON: Gospodinu Miloševiću, Pretresno veće mora biti uvereno da ulažete *bona fide* napore, kako biste ispoštovali Pravilnik (Rules of Procedure and Evidence). Ako Pretresno veće odluči da to ne činite u smislu *bona fide*, da niste zainteresovani da ispoštujete Paravilnik, kao nešto neophodno, onda ćemo preduzeti konkretne mere. Upozoravam vas na to.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Gospodine Robinson, želim da vas uverim da nastojim da maksimalno blagovremeno dam sve dokazne predmete da bi mogli da budu prevedeni, blagovremeno. Nešto je nažalost izvan fizičkih mogućnosti. A ja ću podsetiti vas i gospodina Kvona iz vremena kada je predsedavao gospodin Ričard Mej (Richard May) da, kada sam ja stavljao prigovor na prekasno davanje bajndera čitavih, od strane gospodina Najsa, da sam vrlo često dobijao odgovor, prema rasporedu unakrsno ispitivanje će biti tek sutra, pa možete preko noći da se upoznate s tim materijalom. Vi se toga dobro sećate, gospodine Robinson. Gospodin Najs nije imao mogućnost preko noći da se upozna, već više dana da se upozna.

SUDIJA ROBINSON: Ipak, u većini slučajeva to je bilo prevedeno na vaš jezik. Sećam se, naravno, da je bilo instanci kada toga nije bilo. Bez obzira na to, nastavimo. Izvolite, doktore Terziću.

SVEDOK TERZIĆ: Hteo bih da dam jednu malu ispravku onoga što je rekao gospodin Najš. Svi dokazi koje ja ovde nudim nalaze se na spisku dokaza koje smo podneli. To je jedno. Drugo, na žalost, dokument koji sam ja koristio objavljen je na bugarskom jeziku. Međutim, na dnu toga dokumenta, nalazi se tačna identifikacija izvora "*Public record office*", Foreign Office i registarski broj dokumenta na engleskom jeziku. Razume se meni je žeo što taj dokument nisam mogao imati na engleskom jeziku, ali to je autentičan dokument, koji su bugarske kolege sa engleskog prevele na bugarski i ja sam ga koristio kao autentičan dokument.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pitao sam vas, gospodine Terziću, u vezi sa Drugom Prizrenskom ligom (Liga e Dyte e Prizrenit). Naime, posle kapitulacije Italije u Prizrenu je stvorena, takozvana, Druga Prizrenska liga, koja se obratila Hitleru s molbom za osnivanje dobrovoljačke SS divizije. Kakvu je ulogu imala ta SS divizija "Skender-beg" (SS divizioni Skenderbeu) u zločinima nad Srbima 1943. i 1944. godine?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: To je pitanje vrlo važno. Važno je iz dva razloga. Prvi razlog što je Druga Prizrenska liga, zapravo, politički postavila program Velike Albanije, uz pomoć nacističke Nemačke, posle kapitulacije Italije i drugo, što je Centralni komitet te Druge Prizrenske lige formirao svoje SS jedinice, koje su imale dvostruku ulogu. Te SS jedinice su, s jedne strane, trebale da štite povlačenje grupe nemačkih armija "E" iz Grčke prema srednjoj Evropi i, s druge strane, te SS jedinice su trebale da budu vojna snaga Prizrenske lige za navodnu odbranu Kosova. Druga Prizrenska liga formirana je sredinom septembra 1943. godine u Prizrenu, pod okiljem nemačkog Rajha (Reich), posle kapitulacije Italije. Predsedik Centralnog komiteta te Lige se 29. marta 1944. godine, to je dokaz

13, obratio pismom Adolfu Hitleru nudeći savezništvo nacističkim snagama i predlažući da Druga Prizrenska liga na Kosovu i Metohiji mobilise snage od 120 do 150.000 ljudi, kao pomoć nemačkim snagama. Bedri Pejani u pismu Adolfu Hitleru, dakle, pored nuđenja vojne saradnje, nudi i formiranje prve SS divizije, albanske dobrovoljačke divizije. Traži moderno naoružanje od Nemaca. Sve to stoji u pismu. Traži instruktore i nemački komandni kadar i na kraju, u tom pismu on kaže, traži, citiram: "ispravljanje na strategijskim osnovama dosadašnje albanske granice prema Crnoj Gori i Srbiji". Što se tiče privremene granice, "privremena granica" on smatra granicom između fašističke Italije i fašističke Nemačke, privremene granice prema Crnoj Gori i Srbiji, koja je 1941. godine ugovorena između Nemačkog Rajha i Italije, ona je stavila Kosovo u nepovoljan položaj, ne samo sa čisto strategijske tačke gledišta, već i u nacionalnom i istorijskom pogledu. Sa sadašnjim granicama veoma je teško odbraniti Kosovo i Albaniju od jednog srpsko-crnogorskog napada, kako za vreme ovoga rata, tako i posle rata." Nemci su dozvolili formiranje SS divizije i tokom maja 1944. godine formirana je XXI SS dobrovoljačka albanska divizija, koja je brojala oko 10.000 ljudi. Bilo je planirano da se formira i jedan korpus, albanski, u okviru nemačkih nacističkih snaga. Juna 1944. godine, Hitler je primio vođu Druge Prizrenske lige (Liga e dyte e Prizrenit), Džafera Devu kojom prilikom je razmatran, takozvani, plan odbrane Kosova. Ono što želim da kažem, a što je bitno za razvitak prilika posle Drugog svetskog rata, to su zločini koje je 21. SS divizija učinila na Kosovu i Metohiji i na granici Kosova i Metohije i Crne Gore. Navodim jedan konkretan primer. 28. jula 1944. godine, u selu Velika, opština Andrijevića, to je granica Crne Gore i Srbije, odnosno Kosova i Metohije ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da, ali Andrijevića je u Crnoj Gori.
SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Andrijevića je u Crnoj Gori, ali je to na samoj granici. Dakle 28. jula 1944. godine, u toku jednog dana ova SS divizija ubila je 380 ljudi, od toga 120 dece. Spaljeno je ukupno 300 kuća. Pored drugih zločina XXI SS divizija se istakla u

istrebljenju Jevreja Kosova i Metohije. 14. maja 1944. godine, u logoru u Prištini, SS divizija, odnosno jedinice SS divizije su sakupile oko 400 Jevreja iz Prištine i ostalih delova Kosova i Metohije i poslali ih u logor Bergen-Belzen (Bergen-Belsen), odakle se uglavnom oni nisu vratili. To su, naravno, samo neki od zločina ove divizije. Moram pre toga da kažem da ovo nije jedino učešće Albanaca u SS jedinicama. U XIII SS diviziji bosanskohercegovačkih muslimana, takozvanoj "Handžar diviziji", postojao je 28. albanski puk i Franc Mateus (Franz Mathaus), komandant 28. puka je u izjavi jugoslovenskim organima rekao da je bio sam iznenađen brutalnošću, koju je taj 28. puk, zločina vršio nad stanovništvom Srba u Sremu i Semberiji, u proleće 1944. godine.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Hvala vam, gospodine Terziću. Moramo malo brže da idemo. Poznati su vam zločini nad Srbima u Peći i okolini od strane ovih nacističko-balističkih formacija Prizrenske lige. Da li nešto znate o tome, ali sasvim kratko?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Pored SS divizije, koja broji oko 10.000 ljudi, Prizrenska liga je formirala, takozvani, Kosovski puk, pod okriljem Džafera Deve. Taj Kosovski puk je učinio, pored drugih zločina, jedan masovni zločin u Peći, u Metohiji, od 4. do 8. decembra 1943. godine. To je dokaz 14. Ja neću citirati ovde ceo taj izveštaj, ali suština je u tome da je od 4. do 8. decembra 1943. godine, u Peći ubijeno najmanje 108 lica i to civila. Od toga 104 Srbina i četiri Albanca. U dokazu 14 postoji detaljan citat koji o tome govori.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Šta znate o Šabanu Poluži (Shaban Poluzha) i pobuni posle povlačenja nemačkih snaga na Kosovu decembra 1944. godine do februara 1945. godine?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ja se sećam da je na ovom Pretresnom veću bilo dosta rasprave i mislim da je gospodin Klaus Nauman (Klaus Naumann) pomenuo to pitanje iz razgovora sa vama i to u jednom sasvim drugom kontekstu. Nacističke snage SS divizije, čiji su se rukovodioci povukli zajedno sa Nemcima u Beč 1944. godine i drugih organizacija, kao što je Bali kombatar (Balli

Kombetar) i tako dalje, većina vojnog sastava je ostala na Kosovu i Metohiji, većina, znači Regimente e Kosoves i SS divizije. Te snage su se organizovale za, takozvanu, odbranu Kosova. Formirane su četiri zone za odbranu Kosova. Jedna zona je obuhvatala prostor Skopske Crne Gore, znači prostor severne Makedonije prema Južnoj Srbiji. Druga zona, obuhvatala je Šar planinu od Tetova do Struge. Treća zona obuhvatala je prostor od Drenice i prosotra prema Crnoj Gori i četvrta zona obuhvatala je prostor Šalje (Shala) prema Kopaoniku. To je bio plan za odbranu Kosova od strane antifašističkih jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Jedan deo tih snaga je bio spremljen da ide na, takozvani, Sremski front, jer, kao što znate, u tom trenutku se vode ključne borbe između jugoslovenskih snaga i snaga Crvene armije protiv nemačkih snaga. Međutim, jedan od komandanata balista, Šaban Poluža koji je komandovao jedinicom od oko 5000 ljudi, odbio je da ide na Sremski front, vratio se iz Podujeva (Podujeve) u Drenicu i okupio snage od oko 15.000 ljudi, planirajući da započne borbu za odbranu Kosova, prema ranije utvrđenom planu. To je bio jedan veliki događaj, sukob koji je izazvao, da kažem, izazvao veliko uznemirenje u rukovodstvu Jugoslavije. Jugoslovenske snage koje se bore protiv Nemaca, u tom trenutku su morale da angažuju 39.000 vojnika da bi ugušile pobunu u pozadini fronta, protiv Nemaca. Te borbe su trajale negde od decembra 1943. godine do marta 1944. godine. Jedan od komandanata tih snaga, balističko-nacističkih ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Odnosno od decembra 1944. godine do februara 1945. godine.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Pardon, u pravu ste, od decembra 1944. godine do februara, odnosno marta 1945. godine. Da, u pravu ste. U tim borbama jugoslovenske snage su imale velike gubitke. Naravno, te snage, nije se radilo kao što je ovde bilo, nije se radilo, da kažem, o borbi protiv golorukog albanskog stanovništva. Pobuni Šabana Poluže prethodio je napad na Gnjilane. Oko 2000 albanskih balista. Napad na Uroševac, takođe oko 2000 albanskih balista. Napad snaga Adema Voce (Adem Voce), oko

2000, na Trepču i Kosovsku Mitrovicu (Mitrovice) i glavne snage kojima je komandovao Šaban Poluža. U svakom slučaju, dakle, ukupan broj poginulih jugoslovenskih vojnika u ugušenju ove pobune, iznosi negde oko 850 vojnika, dakle, sa jugoslovenske strane. Bilo je, negde, oko 600 i nešto poginulih balista u tim obračunima, a više hiljada balista se predalo, na poziv jugoslovenskih snaga. Naravno, ta borba je trajala, praktično, do okončanja, do 9. maja 1945. godine, ali ovo je bila, u suštini, jedna velika diverzija snaga koje su se borile za Veliku Albaniju tokom Drugog svetskog rata i ovo je bio njihov poslednji pokušaj da očuvaju Kosovo u okvirima Velike Albanije.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, da li ste razmatrali rad Jugoslovenske komisije za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i saradnika za vreme Drugog svetskog rata, s obzirom da je taj dokument napravljen negde 1946. godine. O kom broju ratnih zločinaca se radilo tada?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: U skladu sa praksom ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: To je dokaz broj 18.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: U skladu sa praksom iz svih zemalja antihitlerovske koalicije, formirane su komisije za utvrđivanja zločina. Postojala je jugoslovenska državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača iz Drugog svetskog rata. Ja ovde imam dokaz 18, spisak Albanaca ratnih zločinaca sa teritorije Srbije, Crne Gore i Makedonije, kao i Albanije, koji su vršili zločine na teritoriji Jugoslavije. To je dokaz 18. Na spisku se nalazi ukupno 297 Albanaca sa tačnim podacima u kojim jedinicama su bili angažovani, nacističkim i fašističkim, tokom Drugog svetskog rata.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: To je reč samo o licima koja su po toj državnoj komisiji vršila ratne zločine, je li tako?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Reč je o licima za koje je komisija na osnovu dokaza utvrdila spisak. Ja ovde moram da kažem jednu stvar koja je vrlo bitna za razumevanje događaja posle rata. Veliki broj

učesnika SS divizije i Kosovskog puka nije se našao na spisku ove Komisije za ratne zločine i oni su u decenijama posle Drugog svetskog rata činili političku snagu velikoalbanske aktivnosti na Kosovu i Metohiji i čak su učestvovali u organima vlasti sve vreme posle Drugog svetskog rata.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, gospodine Terziću. Vi imate u svom radu, o tome sam čitao na stranicama od 64 do 67 vašeg rada jedan kritički stav prema nacionalnoj politici Komunističke partije, posle Drugog svetskog rata, kad je reč o Kosovu i Metohiji. Zašto se, po vašoj oceni kao istoričara, Komunistička partija Jugoslavije opredelila za tu vrstu autonomije, tada, na Kosovu i Metohiji?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Iz ugla jednog istoričara ja smatram da Komunistička partija Jugoslavije snosi ogromnu istorijsku odgovornost za sudbinu jugoslovenske države. Pored ostalog i za zbivanja na Kosovu i Metohiji. Navešću nekoliko razloga zbog čega tako smatram. Prvo, Komunistička partija Jugoslavije je između dva svetska rata, pod uticajem komunističke Internacionalne i Staljina prihvatila tezu da se nacionalna pitanja mogu iskoristiti kao pogodno tlo za izvođenje sovjetske revolucije u Jugoslaviji. Na IV Kongresu Komunističke partije Jugoslavije u Drezdenu (Dresden), 1928. godine, Komunistička partija Jugoslavije, u skladu sa tom direktivom ističe solidarnost sa albanskim nacionalno-oslobodilačkim pokretom u licu Kosovskog komiteta. To je onaj Komitet koji finansira fašistička Italija. I u periodu od 1928. godine do 1934. godine, Komunistička partija Jugoslavije ima savez sa, takozvanim, nacionalno-revolucionarnim grupama, to znači sa hrvatskim ustašama, sa makedonskim teroristima i sa albanskim Kosovskim komitetom. Kasnije je taj savez napušten. Druga stvar, to je, koristeći istorijsko nasleđe, KPJ je 1937. godine organizovala Oblasni komitet KPJ za Kosovo i Metohiju i tu sada postoji jedan apsured. Znači, KPJ formira Oblasni komitet za Kosovo i Metohiju, a ne formira Komunističku partiju Srbije koja se formira tek 1945. godine. Ovo ističem zbog toga što je partijska organizacija, partijska organizacija KPJ između dva rata bila osnova za državno ustrojstvo Titove Jugoslavije.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, hvala, da se ne zadržavamo dalje na tome, vi ukazujete ...

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Izvinite, izvinite, samo još jednu stvar ako mogu gospodine predseidiče da kažem, Milovan –ilas, jedan od lidera, glavni saradnik Titov, vodeći jugoslovenski disident, posle rata je u intervjuu za "Mond" (Le Mond) od 30. decembra 1971. godine objasnio tu politiku. Evo šta kaže Milovan –ilas. Podela Srba u šet od šest republika imala je za cilj da, citiram –ilasa "da oslabi centralizam i hegemonizam Srba, koji su smatrani najozbiljnijom preprekom komunizmu". I, ako dozvolite, četiri stvari zbog čega smartam da je KPJ odgovorna za sudbinu Kosova i Metohije. Prvo, Komunistička partija Jugoslavije posle 1945. godine nije pozvala na odgovornost većinu Albanaca koji su učestvovali u nacističkim jedinicama i vršili zločine i etnička čišćenja. Dakle, nije izvršena denacifikacija albanskog društva Kosova i Metohije. Druga stvar, KPJ je svojom politikom sankcionisala etničke prilike stvorene okupacijom Kosova i Metohije od 1941-1944. godine. Treće, KPJ je zabranila povratak Srba proteranih sa Kosova i Metohije nizom zakona, koje ću ja pomenuti i četvrto, KPJ je, zapravo, svojom politikom omogućila veliko etničko čišćenje Srba sa Kosova i Metohije od 1945. godine do 1990. godine.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, da bismo uštedeli vreme, ja bih vam predložio da ne pominjete sve te zakone. Imamo u tabulatoru 19 odluka i zakone Vlade Jugoslavije od 1945-1947. godine o zabrani povratka Srbima proteranim sa Kosova i Metohije tokom fašističke okupacije, da se vrate u pokrajinu. Dovoljno je to da navedemo kao dokazni predmet, da bismo uštedeli vreme u vašim objašnjenjima.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ako mogu dve reči samo da kažem Pretresnom veću ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Samo kraće, molim vas ...

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Znači ovde, dokument 11, postoje tri

zakona i jedna uredba koje je donela Vlada Titove Jugoslavije 1945. i 1946. i 1947. godine. Oni su ovde na srpskom jeziku. Njima se zabranjuje povratak, kaže se: "proteranim kolonistima na njihova ranija mesta življenja na Kosovu i Metohiji". To je suština ovih uredba.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: To je tabulator 19, ne 11, napravili ste lapsus, tabulator 19. To su te odluke i zakoni, koje sam citirao. I to je objavljeno u Službenom listu Demokratske Federativne Jugoslavije, kako se zemlja zvala posle Drugog svetskog rata. A imate i "Službeni glasnik" Narodne Republike Srbije. Dobro gospodine Terziću. Predsedništvo Skupštine Republike Srbije 3. oktobra 1945. godine donelo je Zakon o ustanovljenju i ustrojstvu Autonomne Kosovsko-Metohijske oblasti. Sličnih autonomija nije bilo nigde u jugoslovenskoj državi, osim u Srbiji. Čime se to može objasniti?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: To je dokaz, ili tabulator 20 koji donosi na strani 459 Zakon o ustanovljenju i ustrojstvu Autonomne Kosovsko-Metohijske oblasti, od 3. septembra 1945. godine. Član 2 ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: 3. oktobra, koliko stoji kod mene.
SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: 3. septembra.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Vi to morate bolje znati.
SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Ne, ne, evo ja ovde mogu ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: 3. septembra. U redu.
SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Zakon o ustanovljenju i ustrojstvu Autonomne Kosovsko-Metohijske oblasti od 3. septembra 1945. godine

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro.
SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Članom 2 ovoga zakona, kaže se, citiram: "Autonomna Kosovsko-Metohijska oblast čini sastavni deo Srbije u čiju Skupštinu bira srazmerni broj narodnih poslanika". Šta

je ovde vrlo zanimljivo? Zanimljiva je nacionalna politika Titove Jugoslavije. To je jedna paradoksalna stvar. U trenutku kada se formira autonomija Kosova i Metohije, Albanci su u Srbiji činili osam posto stanovništva. U isto vreme, u Republici Makedoniji, Albanci su činili 17 posto stanovništva i tamo nije bilo autonomije. U Republici Hrvatskoj Srbi su činili 14,5 posto, 15 posto stanovništva i bili su vrlo kompaktni na teritorijama Like, Banije, Korduna i tamo, takođe, nije bilo autonomije. Kakva je to doslednost? Očigledno je da je bilo reč o jednoj politici slabljenja srpskog faktora u budućoj Titovoj Jugoslaviji. Samo je Srbija imala dve pokrajine, a manjine drugih naroda, naveo sam primer Makedonije, ili Hrvatske, nisu dobile autonomije. Dakle, nije bilo reči ni o kakvoj doslednosti već o ciljnim političkim potezima.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Kakav je odnos Srbije i Jugoslavije prema Albaniji, prema državi, dakle, susednoj Albaniji od 1941 do 1948. godine. Što kraće.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: To je jedno vrlo zanimljivo pitanje. Dakle i pored iskustva iz Drugog svetskog rata i proterivanja Srba i naseljavanja 100.000 Albanaca na Kosovu i Metohiji, posle 1945. godine, naročito od 1945. godine, do 1948. godine Jugoslavija i Srbija su svim sredstvima pomagale razvitak Albanije. Nemački kolega, Peter Bartl (Peter Bartl) u svojoj knjizi "Albanci" (The Albanians) kaže da je vrednost ekonomske pomoći koju je Jugoslavija uputila u Albaniju od 1945-1948. godine iznosila 33.000.000.000 dolara. Neki podaci ukazuju da je jugoslovenska Vlada finansirala albansku armiju u periodu od 1945. godine do 1948. godine. Međutim, istovremeno, s druge strane, rukovodstvo jugoslovenskih Albanaca sa Kosova i Metohije održava tajne veze sa Enver Hodžom i rukovodstvom Albanije i u dokazu, ja ovde imam iz knjige Spasoja –akovića, strana 250-253, knjiga "Sukobi na Kosovu", Spasoje –aković je bio šef državne bezbednosti za Kosovo i Metohiju. On je posetio Tiranu 1948. godine. Imao je susret sa organizacionim sekretarom KP Albanije, Koči Dzodzeom (Koče Xoxe), pravoslavnim Albancem koji je istovremeno bio i ministar unutrašn-

jih poslova Albanije. Ima jedna zanimljiva činjenica kada su razgovarali Koči Džodže i Spasoje –aković. Koči Džodže je jednog momenta ustao i pokazao fasciklu –akoviću sa dokumentima tajnih pisama i telegrama, koje je vodeći Albanac sa Kosova, Fadilj Hodža (Fadil Hoxha) tajno slao Enveru Hodži. Kada se –aković vratio u Jugoslaviju, obavestio je organe bezbednosti Jugoslavije koji ništa nisu preduzeli, ali vrlo brzo posle toga Koči Džodže je uhapšen i streljan po kratkom postupku.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Recite mi, moramo da veoma štedimo vreme, recite mi samo nekoliko reči, šta je "Prizrenski proces" 1956. godine.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: To je jedna tema koja se provlači i do danas i o njoj se jako puno govori. "Prizrenski proces" (Procesi i Prizrenit), koji je vođen tajno, to jest zatvoreno, jel', od 12. do 17. jula 1956. godine u Prizrenu, je bio predstavljao suđenje ilegalnoj velikoalbanskoj grupi zbog neprijateljske špijunske delatnosti u korist albanske obaveštajne službe. Znači, juli 1956. godine. Osuđeno je ukupno devet lica. Međutim, taj proces je važan zbog nečeg drugog. On je otkrio da na Kosovu i Metohiji postoji jedna vrlo duboka, dobro ograničena ilegalna velikoalbanska organizacija i da je rukovodstvo kosovsko-metohijskih Albanaca povezano sa albanskom obaveštajnom službom. Na tom procesu su se pominjala konkretna imena. Pomenuto je ukupno 50 ljudi koji sarađuju sa albanskom obaveštajnom službom i sa Enver Hodžom. Između ostalog, pomenuti su Fadilj Hodža kao prvi čovek Kosova i Metohije, Dževdet Hamza (Xhevdet Hamza), Ismet Šaćiri (Ismet Shaqiri), Imer Pulja (Imer Pula), Mazlim Nimani (Mazlim Nimani) i tako dalje. Dakle, taj proces je otkrio postojanje jedne duboke ilegalne, subverzivne organizacije koja je inkorporisana u strukture vlasti.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ja mislim da je dovoljno, da ne idemo dalje o tom pitanju, jer imamo malo vremena. Malo je poznato i domaćoj i međunarodnoj javnosti da je jedan deo centralne Srbije, na primer opština Leposavić (Leposaviq) pripojena Kosovu i

Metohiji 1958-1959. godine. Pre nego što vam postavim pitanje šta o tome govore istorijski podaci, pominje se da je to tada učinjeno u političkom rukovodstvu, kako se obrazlagalo, zato što drugovi na Kosovu nemaju drva za ogrev, pa da im se da deo, tamo, šumovitog predela prema stranama Kopaonika, da bi mogli da koriste drva za ogrev. To je 1958. i 1959. godine učinjeno. Šta o tome kažu istorijski podaci, ali vrlo kratko, molim vas.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Da li mogu dve reči da kažem oko 1956. godine, oko prikupljanja oružja, pošto se često pominje o tome.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: To je bilo vezano za Prizrenski proces.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Da.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: O tome ste malopre govorili. Dobro, možete da dodate ako treba.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Dakle nakon Prizrenskog procesa, pošto je reč o jednoj velikoj organizaciji, policija je krenula sa sakupljanjem oružja. Ja imam dokument 21, odnosno tabulator 21 i ovde na strani 2 toga dokumenta, znači akcija prikupljanja ilegalnog oružja je trajala od kraja 1956. godine do kraja 1957. godine. Ovde imaju podaci koliko je tog oružja sakupljeno na Kosovu i Metohiji: Bacača četiri, mitraljeza tri, puškomitraljeza 56, šmajsera 84, vojničkih pušaka 8640, pištolja 3925, lovačkih pušaka 97. To je naoružanje, praktično, za celu jednu diviziju. Ali, da se vratim na pitanje Leposavića.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ali samo kratko, molim vas.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Nastojaću vrlo kratko, ali pitanja su vrlo ozbiljna i ja sam se, da kažem, ozbiljno pripremao za ovo svedočenje i vrlo kratko ću reći. Dakle, u čemu je problem? 1958. godine jedan deo centralne Srbije se pripaja Kosovu i Metohiji. 1959. godine je donet zakon kojim je to ozvaničeno. 42 kilometra je granica, znači 42 kilometra u dubinu centralne Srbije ušla je admin-

istrativna granica Kosova i Metohije. To je apsurd. Objašnjenje, moram da kažem da, pripremajući se za ovo svedočenje, meni je akademik Dobrica Ćosić, koji je tada bio narodni poslanik za srez Kopaonički, dao izjavu, lično, da su se njegovi birači pobunili zbog čega se jedan deo centralne Srbije daje Kosovu i Metohiji. Ćosić je otišao kod predsednika Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije, Jovana Veselinova koji ga je tom prilikom izgrdio, kako on, kao komunista, može da protestuje što se jedan deo teritorije centralne Srbije daje drugovima na Kosovu i Metohiji koji im je potreban za ogrev, zbog šume, koju ima Kopaonik. Ja ovde imam karte toga prostora. Vrlo bih samo, da bi Pretresno veće znalo o čemu je reč, dakle karta teritorijalno-političke podele Jugoslavije iz 1961. godine. Deo koji je crveno označen je deo opštine Leposavić koji nije pripadao Kosovu i Metohiji do 1959. godine, a nakon toga je pripojen Kosovu i Metohiji. Ja ovde imam i vojnu kartu, topografska sekcija Novi Pazar. Ja sam ovde označio granicu Kosova i Metohije pre pripajanja Leposavića. To je selo Dobrava (Mirate), severno od Kosovske Mitrovice. Nakon toga, granica je proširena 42 kilometra i išla je sve do sela Bistrice (Bistrice), praktično gde se danas nalazi administrativna granica Srbije i Kosova i Metohije.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, hvala, gospodine Terziću. Vi pišete u svom radu koji je ovde podnet kao ekspertiza o tome da je autonomija južne srpske prvo oblasti, a zatim pokrajine, zloupotrebljena od strane vođstva albanske manjine i iskorišćena da se nastavi etničko čišćenje Srba iz pokrajine, umesto razvijanja jednog multietničkog, multikulturalnog društva. Kada se prvi put otvara rasprava u Srbiji, ili, da kažemo, u jugoslovenskom društvu o tim problemima? Vi, naime, pominjete 1962. godinu. Je li to prvi trenutak kada se ta rasprava otvara?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Postoje tri vrste izvora koji o tome govore i ja sam za svoje svedočenje koristio sva tri vrsta izvora. Jedna vrsta izvora to su crkveni izvori, izveštaji raško-prizrenskog episkopa Pavla, druga vrsta izveštaja to su izveštaji organa bezbednosti i treća vrsta izvora to su organi vlasti. Organi vlasti, po pravilu, kasne. Oni

su oportunistički, oni prećutkuju, oni podcenjuju pojave, ali problem je eskalirao krajem pedesetih godina. 1960. i 1961. godine već je problem iseljavanja Srba i Crnogoraca dobio ozbiljne političke razmere i Izvršni komitet Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije, a partija je tada bila glavna vlast, Izvršni komitet Centralnog komiteta Srbije je na svojoj sednici od 9. jula 1962. godine, to je ovde dokaz 23, to je zapisnik sa te sednice, raspravlja o problemu iseljavanja sa Kosova i Metohije. Tačka 1 ove sednice jeste, "Neki idejno-politički problemi na Kosmetu". Moram da kažem da su svi partijski dokumenti toga vremena vrlo sterilni, vrlo šturi, morate ih čitati između redova da biste razumeli o čemu je reč. No ipak, ova sednica iz 1962. godine, ukazala je na nekoliko stvari. Prvo, da postoje tendencije izolovanosti Kosova i Metohije od Republike, kako se kaže u ovom dokumentu. Da postoji problem udžbenika na Kosovu i Metohiji, to jest da se koriste veliki deo udžbenika uvezen iz Albanije. Zatim, da postoji problem stipendiranja lica koja su osuđena za neprijateljsku delatnost, a, kako se kaže u dokumentu, nisu retki slučajevi da su nosioci šovinizma, nacionalizma i iredentizma iz redova nastavnika i profesora. Govori se o jakoj propagandi iz Albanije i o zahtevu za priključenje Kosova i Metohije Albaniji. I, na kraju, ukazuje se na problem iseljavanja Srba i Crnogoraca, citiram, "...koji izaziva političke reperkusije. Stanje je takvo da bi moglo biti opasno i imati težih političkih posledica", kaže se u ovom dokumentu Centralnog komiteta.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, vi imate tu pojavu da je, znači, tih godina na Kosovu uzeo maha i uhvatio duboke korene jak velikoalbanski pokret. Ovde imamo i dokazni predmet 25, koji se zove Izveštaj o neprijateljskom delovanju i negativnim pojavama na Kosovu, 1960 - 1961. godine. To ste uzeli iz Arhiva Srbije, da li je to tu sadržano?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Meni je jako žao što ova studija nije prevedena na engleskijezik, jer ona bi bila dragocena za gospodina Najsa. Ova studija ima ukupno 87 strana i glasi, "Izveštaj o neprijateljskom delovanju i negativnim pojavama na Kosovu" 1960. i

1961. godine. Radila je jugoslovenska služba bezbednosti, odnosno, lično sekretar za unutrašnje poslove Vojin Lukić. U uvodu se naglašava da su svi podaci ozbiljno proveravani. Ukazao bih na nekoliko osnovnih elemenata iz ove studije i mogu da kažem na kojim stranicama. Prvo se kaže da je 1961. godine, 1962. godine zabeležen znatan rast pojava velikoalbanske aktivnosti. Pod 1 ...

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Terziću, recite nam o kom dokaznom predmetu se radi?

TUŽILAC NAJS: Tabulator 25.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: 25. Tabulator 25, "Izveštaj o neprijateljskom delovanju i negativnim pojavama na Kosmetu, 1960-1961."

SUDIJA ROBINSON: Izvolite, nastavite.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Dakle šta se ovde kaže? Kaže se da postoji ubacivanje naoružanih diverzantskih grupa i pojedinaca i da su centri, odakle se šalju diverzantske grupe, Kuks (Kukes), Tropolje (Tropoje) i Tirana. 1961. godine otkriveno je pet naoružanih grupa. Glavni cilj tih organizacija je borba za priključenje Kosmeta Albaniji. Pod 2 ...

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Najs, izvolite.

TUŽILAC NAJS: Hteo bih nešto da primetim u svetlu onoga kako je Pretresno veće odredilo da treba da se ophodi prema dokaznim predmetima, na šta svedok treba da se oslanja u pogledu na ovaj dokazni predmet, kao i na prethodne, naročito na one koje ni sam ne čita jer su napisani na drugom jeziku. On se oslanja ne samo na te dokumente, već i na beleške koje su napisane rukom, na osnovu kojih on sumira i daje svoje svedočenje. Ne znam da li je Pretresno veće upoznato sa tom tehnikom, ali to se svakako događa.

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Terziću, opšte pravilo je da morate da svedočite bez ikakve pomoći. Ukoliko se koristite nekim beleškama onda morate obavestiti Pretresno veće o tome. Da li koristite beleške?

SVEDOK TERZIĆ: Da, ja koristim beleške. Pripremajući se ovih dana ovde u Hagu za svedočenje, ja sam...

SUDIJA ROBINSON: A kada ste sastavili te beleške?

SVEDOK TERZIĆ: Ovih nekoliko dana, ovde u Hagu dok sam čekao svedočenje, ja sam se, ja sam krajnje ozbiljno shvatio ovo svedočenje i pravio sam mali podsetnik jer tu ima jako puno citata, jako puno brojki, jako puno izvora koje ja prosto ne mogu sve da držim u glavi i to je jedina svrha tog podsetnika. Inače, ja mogu govoriti potpuno bez toga, ali mislim da će biti kvalitetnije ako se budem koristio brojkama, citatima iz tih dokumenata.

SUDIJA ROBINSON: U buduće, gospodine Miloševiću, kada se svedoci budu koristili beleškama, molim vas da na to skrenete pažnju Pretresnom veću. Gospodine Miloševiću, veliko broj dokumenata koje ste ovde predočili nisu prevedeni i Pretresno veće će kasnije morati da razmotri kakav će pristup zauzeti u odnosu na to.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Ja vas molim gospodine Robinson da imate u vidu da su to vrlo značajni dokumenti pa predlažem da, za one koji nisu prevedeni, ih uzmete na identifikaciju, a da kasnije, kada budu prevedeni, možete da ih uvedete kao dokazne predmete, jer su to validni dokumenti. A što se tiče zabeleški svedoka, one se ne odnose ni na šta drugo nego na njegovo podsećanje na koje citate iz vrlo obimnih dokumenata da se koncentriše jer on nema vremena da ovde iznosi u celini dokument. Isključivo se, dakle, radi o tehničkom naznačavanju delova dokumenata koji inače kao dokazni predmeti...

SUDIJA ROBINSON: Prekinuću vas. Već sam dozvolio svedoku da se koristi tim beleškama. U prošlosti smo prihvatili i obeležavali za identifikaciju neprevedene dokumente, ali to ćemo razmotriti kasnije. Recite nam koliko će vam još vremena biti potrebno za ovog svedoka?

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Pa, ovo svedočenje teče sporije nego što sam ja očekivao ali to je zato što se uvodi mnogo dokaznih predmeta i što se svedok, s obzirom da je reč o svedoku ekspertu, poziva na mnoga dokumenta, što svakako uzima vreme. Ali trebaće mi još. Ja sam negde tek na polovini glavnog ispitivanja. Zamoliću i svedoka jer ja nemam pravo s njim da s njim komuniciram ...

SUDIJA ROBINSON: Gospodinu Miloševiću, to je, takođe, zbog toga što vi ne kontrolišete svedočenje svedoka. Svedok, jednostavno, previše govori. Vi treba da kontrolišete svedoka i vi ne treba da mu dozvolite da svedoči o stvarima o kojima nije potrebno da svedoči.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Dobro, ja ću nastojati da, i zamoliću svedoka, pošto to imam prilike samo ovde, da što konciznije izlaže, da bismo štedeli što je moguće više vremena. Molim vas da imate to u vidu, gospodine Terziću.

SVEDOK TERZIĆ: Da li mogu da kažem jednu reč?

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Izvolite.

SVEDOK TERZIĆ: Reč je o apsolutno autentičnim dokumentima iz naših arhiva. Ja žalim što oni nisu prevedeni na engleski jezik, ali to ne umanjuje vrednost njihovog svedočenja.

SUDIJA ROBINSON: Da, to su stvari koje Pretresno veće treba da razmotri i da odredimo njihovu vrednost.

SVEDOK TERZIĆ: Ja govorim sa stanovišta jednog ...

SUDIJA ROBINSON: Nastavimo.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dakle, da preskočimo sada udubljanje u ova pitanja na koje tajne organizacije i veze sa inostranim centrima ukazuju istorijski izvori šezdesetih godina. Dokumenti postoje i oni su ovde navedeni, međutim, moje pitanje glasi, uporedno sa tim alarmantnim upozorenjima organa bezbednosti iz tog vremena, početkom šezdesetih, tekla su ne manje alarmantna upozorenja Srpske pravoslavne crkve. Vi imate ovde u dokaznim predmetima broj 26, 32, čak i knjigu Atanasija Jeftića, tadašnjeg jeromonaha, knjiga jeromonaha Atanasija Jeftića, kasnije vladike Atanasija Jeftića, dakle, imate i izvore Srpske pravoslavne crkve. O čemu svedoče crkveni izvori?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Gospodinu Miloševiću, ako mogu da kažem dve reči, a vodiću računa o vremenu. Dokument 25 koji sam pokazao je vrlo važan. On je vrlo važan zbog toga što je otkrio jednu duboku i široku velikoalbansku separatističko-terorističku organizaciju.

SUDIJA ROBINSON: To su komentari svedoka. Gospodine Terziću, pratite ono što vas pita gospodin Milošević budući da on upravlja izvođenjem dokaza svoje odbrane. Nastavite, gospodinu Miloševiću.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pre nego što nastavim, da li smatrate da je taj dokument u celini pokazao dubinu i obuhvat ove neprijateljske delatnosti na Kosovu i Metohiji, koju su organi tadašnje Jugoslavije ustanovili, u to vreme?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Apsolutno.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Hvala. Idemo dalje.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Molim vas, apsolutno. Ono što tada nije od strane jugoslovenskog rukovodstva uzeto ozbiljno, pokazalo se kao tragična posledica narednih decenija. Ovo je bilo prvo veliko upozorenje da se radi o jednom organizovanom pokretu uperenom protiv jugoslovenske države. U tome je značaj ovoga dokumenta.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Hvala vam. Imate crkvene izvore. Imate i svedočenje raško-prizrenskog episkopa, a, danas, patrijarha srpskog, Pavla, imate, imamo ovde dokaze, 26, 32, dakle knjiga Atanasija Jeftića "Stradanje Srba na Kosovu i Metohiji"

TUŽILAC NAJS: Oprostite što prekidam.

SUDIJA ROBINSON: Izvolite

TUŽILAC NAJS: Hteo bih da primetim da nisam jedini u sudnici koji pitanje, koje je dovelo do odgovora vezano s tabulatorom 26, smatra zanimljivim. Kada pogledamo naslov dokumenta, mislim da nije prezentiran, iako je na srpskom, to je dokument koji se bavi razdobljem od 1941. do 1990. godine i dokument u svojih 500 iznosi iscrpan, zadovoljavajući i tačan pregled događaja u tom razdoblju. Svedok, za koga mislim da je predavač, moram priznati da za predavanje na ovu temu, sa ili bez pomoći ovakvog dokumenta bi mu trebalo nekoliko sati. Jednostavno je nemoguće da se mi na takav način pozabavimo tim dokumentom, o tim pitanjima.

SUDIJA BONOMI: Ako sam shvatio pitanje, vas brine dokument 25.

TUŽILAC NAJS: Onda se radi o mojoj greški.

SUDIJA BONOMI: Da, radi se o zaključcima Komunističke partije i opštim pitanjima vezanim za to. Bar sam ja to tako shvatio.

SUDIJA KVON: Zar se ne radi o tabulatoru, knjiga jermonaha Atanasija Jeftića? Da li se radi o tabulatoru 25, ili 26, o čemu ste govorili s ovim svedokom?

TUŽILAC NAJS: Mislim da se radi o 26. Već smo se bavili brojem 25.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Tabulator 25 smo prešli i taj izveštaj u celini imate. To je zvaničan državni izveštaj, a ovde je reč sada o pitanju

koje glasi, samo da vas podsetim, o čemu svedoče crkveni izvori. Ono prethodno se odnosi na državne izvore, sada sam pitao o čemu svedoče crkveni izvori. A crkveni izvori su sadržani u tabulatoru 26 i 32, na koje se oslanja ovo svedočenje.

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Najs, sažmite ono što ste rekli o tabulator 26.

TUŽILAC NAJS: Osim što su pitanja sugestivna, radi se o pantehničkom pitanju. Radi se navodno o potpunom i tačnom opisu onoga o čemu se radi u dokumentu. I dokument se bavi razdobljem od 1941. do 1990. godine. Nema načina da se uopšte pozabavim ovim dokumentom, osim, naravno, ako ga ne prihvatim kao potpuno tačnog. Ne mogu da se spremim za unakrsno ispitivanje po pitanju ovog dokumenta, ne mogu da ga pročitam, niti da se njime bavi na kritičan način, što, možda, dokument zahteva. Ne mogu time da se bavim zato što bi mi trebalo puno vremena da proučim stvari o kojima govori dokument. Dakle kada dokumenti ovakve vrste pokuša uvrstiti u spis, bojim se da će se doneti zaključak da nema nikakve težine i vrednosti za ovaj predmet. Pretpostavljam da govorim prebrzo. Izvinjavam se. Nalazim da će nam rad biti otežan, ukoliko se ikada dostavi prevod ovih dokumenata. Trebaće nam dani da se to pročita i nećemo moći da sprovedemo unakrsno ispitivanje na pravi način, što neće imati dokazne vrednosti u stvarnosti.

SUDIJA ROBINSON: Pretresno veće će razmotriti situaciju.

(Pretresno veće se savetuje)

SUDIJA BONOMI: Gospodine Najs, i dalje sam uveren da se odgovor odnosi na tabulator 25 i da se dogodilo sledeće. Gospodin Milošević je prihvatio predlog svedoka da treba dodati nešto na ono što je već rečeno u tabulatoru 25 i gospodin Milošević mu je, u stvari, vratio odgovorom, koji mu je, manje-više, bio postavljen kao pitanje i

dobio je odgovor kojim je to potvrđeno. Radilo se o sugestivnom pitanju, no bilo je povezano s nečim što je svedok malopre rekao. I kako ja čitam zapisnik, ne vidim da je uopšte postavljeno pitanje o tabulatoru 26. Prema tome, shvatamo ono što ste hteli da kažete, ali to je bilo u situaciji u kojoj odgovor još nije bio dat.

SUDIJA ROBINSON: Tabulator 26, dokument od 500 stranica je nešto čime će se Pretresno veće sada pozabaviti.

(Pretresno veće se savetuje)

SUDIJA ROBINSON: Gospodinu Miloševiću, šta imate da kažete na prigovor gospodina Najsa, o tabulatoru 26, knjizi od 500 strana, za koju nemamo prevod?

prevodioci: Mikrofon, molim.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Kada se bude preveo, videćete da je to veoma važan izvor, jer se radi o crkvenim izvorima koji se odnose na period od 1941. godine prošlog veka do 1990. godine. A težinu onome što u tom dokumentu stoji, moći ćete sami da cenite. Reč je o mnogim elementima iz arhiva Srpske pravoslavne crkve.

SUDIJA ROBINSON: Jeste li gotovi?

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Da, rekao sam reč je o dokumentima iz arhiva Srpske pravoslavne crkva, kao što je reč i o tabulatoru 32, takođe iz arhiva srpske pravoslavne crkve.

SUDIJA ROBINSON: Kako će gospodin Najs obaviti unakrsno ispitivanje o tome?

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Možemo da zamolimo svedoka da ukaže samo na par, u svrhe unakrsnog ispitivanja, samo na par bitnih momenata iz ovih dokaznih predmeta, koje će pročitati, dakle, što

će biti prevedeno, tako da gospodin Najs može da se osloni na to.

SUDIJA ROBINSON: Vidim da učite tehniku, standardnu tehniku. Dakle, zamolićete svedoka da ukaže na konkretne kratke odlomke, pretpostavljam. Koji je prvi?

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Evo, izvolite, molim vas. Dakle, iz tabulatora 26 i 32 ukažite samo na najbitnije momente.

SUDIJA ROBINSON: Gospodinu Miloševiću, zbog toga smo zapali u problem. Vi treba svedoku da ukažete na konkretan odlomak.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Gospodine Robinson, ja sam postavio pitanje o čemu svedoče crkveni izvori.

SVEDOK TERZIĆ: Da li mogu jedno pitanje da postavim?

SUDIJA ROBINSON: Ovo je izuzetak, ali da. Što želite da kažete?

SVEDOK TERZIĆ: Ja ovde svedočim, a ne gospodin Milošević i ja mogu ukazati na stranice ovoga izvora. Želim da kažem da knjiga, dokaz 26 je knjiga građe, prvorazrednih dokumenata iz Arhiva svetog Sinoda srpske pravoslavne crkve. To je knjiga građe, knjiga dokumenata i zbog toga je ona vrlo dragocena. Ja jako žalim što nije prevedena na engleski jezik, ali ja sam spreman da ukažem na stranice, u knjizi koju citiram.

SUDIJA ROBINSON: Tačno je da ste vi ovde svedok, ali odgovarate na pitanja gospodina Miloševića. Ono što je opasno je da ako slobodno, po svojoj volji dajete iskaz, možete da kažete puno toga što on ne želi da kažete ili ćete biti preopširni.

SUDIJA KVON: Pre nego što nam ukažete na određene odlomke, da li ste pominjali ovu knjigu u svom izveštaju, kao veštak? Ako jeste, recite nam, molim vas broj fusnote?

SVEDOK TERZIĆ: Da, na više mesta. Koristiću engleski tekst.

SUDIJA KVON: Mislim da bi brojevi fusnota morali biti isti za oba teksta.

SVEDOK TERZIĆ: Ima neke male razlike, ali pokazaću engleski tekst. Izvinjavam se. Napomena 184, engleski tekst, 184.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Recite na kojoj stranici.

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: Stranica 63, 63. Stranica 63.

SUDIJA KVON: U verziji na engleskom?

SVEDOK TERZIĆ: U verziji na engleskom. Na engleskom. Napomena 184, 185, 186, 187,188,189,190 i na drugim mestima.

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Terziću, dozvoliću vam da nam ukažete na dva do tri kratka odlomka, kako bismo mogli da ih prevedemo. Koji je prvi?

SVEDOK TERZIĆ: Prvi, na stranici 30 srpskog teksta, ali ja ovde nemam trenutno srpski tekst ispred sebe. Knjiga je velika. Ja sam je dao na fotokopiranje i ja je nisam dobio. Strana 30, na srpskom tekstu. Ja ću označiti ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Stavite to na grafoskop i pročitajte to kad stavite na grafoskop, da ne gubimo vreme. Šta želite da citirate, molim vas?

SVEDOK TERZIĆ – ODGOVOR: U Prizrenu, dakle, izveštaj prote Steve Dimitrijevića 1951. godina, o prilikama na Kosmetu. "U Prizrenu su na pravoslavnom groblju polomljeni i dalje se lome, pravoslavni spomenici, a u starom vojničkom groblju tamošnjem, svi su istrebljeni. Ni po verski mešovitim selima ne ostavljaju krstove na grobljima". To je to. Strana 38, na srpskom tekstu. 38 na srpskom tekstu, označeno. Izveštaj raško-prizrenskog episkopa Pavla od 12. maja 1959. godine. Citiram samo jedan deo: "Postoji još jedna

nevolja čije posledice mogu biti katastrofalne za nas u ovim krajevima. To je stalno iseljavanje našeg življa". Strana 39 iz izveštaja raško-prizrenskog episkopa Pavla, danas patrijarha srpskog. Izveštaj od 27. aprila 1961. godine. Episkop piše, citat: "Stalna nam je nevolja nezadržano iseljavanje našeg življa, manje-više sa cele teritorije eparhije". Ista strana, izveštaj od 11. maja 1962. godine. Citat: "I ove godine", 1961, "još intenzivnije je natakovano iseljavanje našeg srpskog elementa, kako naseljenika tako i starosedelaca iz svih krajeva eparhije". I još dalje, citat, strana 39, navodi primere episkop Pavle: "Iz gnjilanskog namesništva u toku godine iselilo se preko 200 domova. Samo iz vrbovačke parohije, koja je inače mala, iselilo se 70 domova. Iz okoline Prištine od lanjske godine, takođe se naglo iseljava. U selu Komoranu (Komaran), posle rata bilo je 40 srpskih domova, sada ih ima 12. Novo Čikatovo (Qikatove e Re), 48, sada 22. Donji Zabelj (Zabel i Ulet), 18, sada 4. Veliki Belačevac (Bardhi i Madh) 23, sada svega 3". Eto, to je to.

SUDIJA ROBINSON: To je taj ograničeni broj koji sam dozvolio. Time i završavamo sa današnjim zasedanjem. Već sam rekao da ćemo prekinuti s radom u 12.40. Nastavljamo sutra ujutru u 9.00.

SUDIJA KVON: Gospodinu Miloševiću, delovi koje je svedok upravo citirao, pojavljuju se u njegovom izveštaju. Stoga sutra, u nastavku vašeg glavnog ispitivanja treba da skrenete našu pažnju na relevantni deo, na relevantnu stranicu njegovog izveštaja. Pokušajte to da uradite kada se budete pripremali za sutrašnje ispitivanje.